

Верховний
Суд

ОГЛЯД
судової практики
Касаційного цивільного суду
у складі Верховного Суду
(актуальна практика)

Рішення, внесені до ЄДРСР,
за листопад 2023 року

Зміст

1. Спори, що виникають з питань захисту права власності	7
1.1. Під час розгляду справ про поділ нерухомого майна в натурі не вимагається надання до суду попередніх дозволів на виконання будівельних робіт, навіть у випадку, коли такий поділ вимагатиме переобладнання та перепланування з проведенням робіт, які передбачають втручання в несучі конструкції та/або інженерні системи загального користування	7
1.2. Проживання дитини з одним із батьків та існування в іншого заборгованості зі сплати аліментів не є підставою для збільшення частки в майні одного з подружжя, однак у разі зростання заборгованості за аліментами сторони не позбавлені можливості в порядку статті 190 СК України укласти договір про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно	8
2. Спори, що виникають з питань захисту прав інтелектуальної власності	10
2.1. Ліцензійний договір, вчинений одним із співсуб'єктів прав на торговельну марку, вважається правомірним до моменту спростування презумпції правомірності правочину внаслідок визнання судом його недійсним. Оскільки в пункті 3 статті 16 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» по-іншому визначені правові наслідки відсутності договору між співсуб'єктами прав на торговельну марку і він суперечить статті 428 ЦК України, то з урахуванням правила про пріоритетність норм ЦК України над нормами інших законів застосуванню підлягає стаття 428 ЦК України	10
3. Спори, що виникають із земельних правовідносин	13
3.1. У справі про встановлення порядку землекористування суд не повинен вирішувати будь-які вимоги, пов'язані з розпорядженням земельною ділянкою чи правом власності на неї. Встановлюючи порядок користування земельною ділянкою, суд має лише визначити умови, на яких співвласники домоволодіння її використовуватимуть, з метою забезпечення ефективної реалізації ними своїх прав щодо користування майном	13
3.2. Якщо строк користування орендованою земельною ділянкою сільськогосподарського призначення, у тому числі приватної власності, закінчився вже після введення воєнного стану, строк дії	

договору оренди вважається поновленням на один рік без волевиявлення сторін відповідних договорів і без внесення відомостей про поновлення договору до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, що відповідає пункту 27 розділу X «Перехідні положення» ЗК України, який має зворотну дію в часі та повинен застосовуватися із 24 лютого 2022 року 16

4. Спори, що виникають з правочинів, зокрема договорів 18

4.1. Якщо в кредитному договорі банк не зазначив та не надав доказів наявності, переліку додаткових та супутніх банківських послуг кредитодавця та/або кредитного посередника, які пов'язані з отриманням, обслуговуванням і поверненням кредиту, які надаються позичальнику та за які банком встановлена щомісячна комісія за обслуговування кредиту (розрахунково-касове обслуговування), то положення кредитного договору щодо обов'язку позичальника щомісячно сплачувати плату за обслуговування кредиту (розрахунково-касове обслуговування) є нікчемними відповідно до частин першої та другої статті 11, частини п'ятої статті 12 Закону України «Про споживче кредитування» 18

4.2. Правовідносини, що виникли між позикодавцем і позичальником, після смерті останнього трансформуються в зобов'язальні правовідносини між позикодавцем та спадкоємцями позичальника і вирішуються в порядку, передбаченому положеннями статті 1282 ЦК України 21

4.3. Кодекс систем розподілу, затверджений постановою НКРЕКП, не є актом цивільного законодавства, тому він не може регулювати цивільні відносини, зокрема і щодо порядку укладення договорів. Тому в частині визначення моменту укладення договору про стандартне приєднання до електричних мереж системи розподілу застосуванню підлягають норми статей 633, 638–642 ЦК України, а не пункту 4.5.5 Кодексу систем розподілу 24

4.4. На рівні Конституції України та закону не передбачено можливості Національного банку України регулювати вимоги щодо форми такого одностороннього правочину, як відмова від договору банківського вкладу 26

5. Спори, що виникають із трудових правовідносин 28

5.1. Втрата чинності постанови Кабінету Міністрів України від 3 квітня 1993 року № 245 «Про роботу за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій» лише 22 листопада 2022 року не свідчить про правомірність її застосування до правовідносин щодо

звільнення сумісника в період з 19 липня до 22 листопада 2022 року, оскільки КЗпП України в редакції, чинній з 19 липня 2022 року, має вищу юридичну силу, ніж підзаконний нормативно-правовий акт, і не передбачає такої підстави для розірвання трудового договору, як звільнення з роботи за сумісництвом у зв'язку з прийняттям на цю роботу працівника, який не є сумісником

28

6. Спори, що виникають із житлових правовідносин

32

6.1. Вселення осіб разом з дітьми до квартири без згоди одного зі співвласників квартири є порушенням визначеного статтею 358 ЦК України порядку здійснення права спільної часткової власності. За встановленого порушення майнових прав співвласника внаслідок недотримання порядку вселення вказаних осіб до спірної квартири останніх може бути виселено за вимогою співвласника, що відновлює становище, яке було до такого порушення.

Питання щодо законності вселення у квартиру має вирішуватися як підстава позову в спорі про виселення. Позовні вимоги про визнання незаконним вселення не відновлюють порушеного права співвласника, тому є неефективним способом захисту

32

6.2. Неповнолітні діти набувають прав на користування житлом лише в разі набуття такого права батьками або законними представниками. У разі втрати ними цього права правові наслідки поширюються і на неповнолітніх дітей.

Оскільки статус тимчасових мешканців не дає самостійного права на житлове приміщення, то діти цих осіб прав на займане житло теж не набувають, а у випадках самоправного зайняття житлового приміщення обов'язок виселення без надання іншого житлового приміщення поширюється і на неповнолітніх дітей таких осіб

34

6.3. Якщо в особи на підставі договору найму виникає право на передачу у власність у порядку приватизації займаного житлового приміщення державної форми власності, то уповноважений орган, створений місцевою державною адміністрацією, орган місцевого самоврядування, державне підприємство, організація, установа, у повному господарському віданні або оперативному управлінні яких перебуває державний житловий фонд, що зволікають з ухваленням рішень щодо оформлення передачі житла в приватну власність, мають бути зобов'язані вжити всіх визначених законодавством заходів щодо приватизації та розглянути заяву про передачу спірного житла у приватну власність особи.

У разі відмови та бездіяльності уповноваженого органу в здійсненні

особою права на приватизацію житлового приміщення належним та ефективним способом захисту порушених прав такої особи є визнання права на приватизацію та зобов'язання вчинити дії щодо розгляду заяви про оформлення передачі квартири у приватну власність	37
7. Спори, що виникають із сімейних правовідносин	40
7.1. Непред'явлення окремої позовної вимоги про встановлення факту спільного проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу в разі поділу спільного сумісного майна, набутого під час спільного проживання жінки та чоловіка однією сім'єю без реєстрації шлюбу, не є підставою для відмови в позові про поділ спільного майна подружжя	40
8. Спори, що виникають із питань відшкодування шкоди	42
8.1. Порушення моряком на судні правил компанії і дисципліни щодо заборони вживання алкоголю не може бути підставою для звільнення компанії, яка володіє судном, що ходить під прапором Республіки Ліберія, від сплати компенсації родичам моряка у зв'язку з його смертю, яка не була навмисно спричинена потерпілим, а сталася внаслідок нещасного випадку	42
9. Питання процесуального права	45
9.1. Під час розгляду питання щодо розподілу судових витрат положення частини четвертої статті 270 ЦПК України про те, що суд може викликати сторони або інших учасників справи в судове засідання в разі необхідності, не виключають обов'язку суду повідомити сторони про призначення судового засідання з розгляду заяви про розподіл судових витрат відповідно до частини другої статті 246 ЦПК України чи повідомити їх про прийняття заяви до розгляду (якщо провадження у справі є письмовим)	45
9.2. Положення пункту 24 частини першої статті 353 ЦПК України необхідно розуміти як можливість учасника справи оскаржити в апеляційному порядку окремо від рішення суду ухвалу суду першої інстанції як про поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого документа до виконання, так і про відмову поновити пропущений строк для пред'явлення виконавчого документа до виконання	47
9.3. Справи щодо правочину, у тому числі оскарження реєстраційних дій щодо такого правочину, укладеного на забезпечення виконання основного зобов'язання між юридичними особами, належать	

до юрисдикції господарського суду, оскільки такий правочин є похідними від кредитних правовідносин суб'єктів господарювання

48

9.4. Враховуючи майновий стан сторони, суд може звільнити від сплати судового збору за подання до суду апеляційної / касаційної інстанції відповідної скарги у справі за поданням приватного виконавця про тимчасове обмеження у праві виїзду за межі України саме позивача – члена малозабезпеченої чи багатодітної сім'ї, а не приватного виконавця (заявника, скаржника), який не є позивачем у справі

50

9.5. Заява про встановлення факту вимушеного переселення особи з окупованої території України задля уникнення загрози життю, здоров'ю, порушення свободи, особистих прав на свободу пересування, вираження думки, майнових прав, права на судовий захист на окупованій території саме в результаті збройної агресії російської федерації, метою якої є визначення статусу заявника як особи, що перебуває під захистом Конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року з відповідними правовими наслідками, підлягає розгляду в порядку окремого провадження

52

9.6. Сам по собі факт досягнення дітьми повноліття до ухвалення судом першої інстанції рішення по суті спору щодо розміру аліментів не може бути підставою для закриття провадження у справі на підставі пункту 2 частини першої статті 255 ЦПК України через відсутність предмета спору

54

1. Спори, що виникають з питань захисту права власності

1.1. Під час розгляду справ про поділ нерухомого майна в натурі не вимагається надання суду попередніх дозволів на виконання будівельних робіт, навіть у випадку, коли такий поділ вимагатиме переобладнання та перепланування з проведенням робіт, які передбачають втручання в несучі конструкції та/або інженерні системи загального користування

06 листопада 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу представника ОСОБА_2 ОСОБА_3 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про виділення в натурі частини домоволодіння.

Під час розгляду справи в суді першої інстанції було проведено судову будівельно-технічну експертизу, за результатами якої визначено три варіанти розподілу спірного домоволодіння, які передбачають перепланування та переобладнання у вигляді реконструкції систем електропостачання, водопостачання, водовідведення, демонтажу дверних блоків, перегородок, влаштування дверних прорізів та мурування стін.

Позивач звернувся до виконавчого комітету сільської ради із заявою про надання дозволу на переобладнання та перепланування будинку, однак отримав відмову через відсутність у виконавчого комітету таких повноважень.

Суд першої інстанції, рішення якого апеляційний суд залишив без змін, задовольнив позов про виділення в натурі частини домоволодіння. Суди врахували висновки судової будівельно-технічної експертизи і вказали на варіант розподілу, який відповідає найкращим інтересам сторін. При цьому суд зазначив, що оскільки спір вирішений у судовому порядку з урахуванням висновку експерта про технічну можливість перепланування і переобладнання спірного будинку, то відмова органу місцевого самоврядування в наданні згоди на такі роботи не має істотного значення для правильного вирішення спору.

Об'єднана палата Касаційного цивільного суду погодилася з такими висновками і вказала, що за змістом статті 152 ЖК України, якщо роботи з переобладнання та перепланування передбачають втручання в несучі конструкції та/або інженерні системи загального користування, то необхідно отримати відповідні документи на їх виконання до початку таких робіт.

Водночас у спорах про поділ нерухомого майна в натурі суд має встановити можливість поділу об'єкта нерухомості відповідно до вимог, передбачених будівельними нормами та правилами, відповідно до яких кожній зі сторін може бути виділено відокремлену частину будинку із самостійним виходом (квартиру), або в разі, коли є технічна можливість переобладнання будинку в ізольовані квартири.

З цією метою призначається судова будівельно-технічна експертиза, за результатами проведення якої суд розглядає найбільш оптимальний варіант поділу нерухомого об'єкта в натурі. Отримання дозволів на перепланування об'єкта нерухомості здійснюється власниками, якщо техніко-юридичними нормами встановлена вимога щодо отримання дозвільних документів, у разі втручання в несучі конструкції та/або інженерні системи загального користування чи в інших випадках, передбачених будівельними нормами та правилами.

Наявність чи відсутність станом на час ухвалення судом відповідного рішення таких дозволів чи погоджень, необхідних для фактичного виконання робіт із поділу спірного майна, не має значення для суду, який ухвалює рішення про поділ, незалежно від того, чи є у сторін у справі проектна документація з поділу, чи затверджена вона, чи отримали вони документи на право виконання відповідних будівельних робіт, а також незалежно від того, чи вимагається за законом у конкретному випадку розробка такої проектної документації та отримання дозвільної документації.

Положення статті 152 ЖК України не стосуються вирішення питань технічної можливості поділу спірної нерухомості та визначення необхідності його здійснення. Тобто ця стаття не застосовується під час вирішення спору співвласників про поділ спільного майна або про виділ з нього частки.

Таким чином, суд не має підстав вимагати від позивача проходження дозвільної процедури за правилами статті 152 ЖК України до ухвалення судового рішення про поділ спірного нерухомого майна.

Отже, ухвалення рішення суду про поділ нерухомого майна в натурі між його співвласниками не потребує попереднього (до ухвалення такого рішення) подання до суду сторонами документів, що дають право на виконання відповідних будівельних робіт, навіть у тому випадку, коли такий поділ вимагатиме переобладнання та перепланування спірної нерухомості з проведенням робіт, які передбачають втручання в несучі конструкції та/або інженерні системи загального користування.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 6 листопада 2023 року у справі № 707/2516/18 (провадження № 61-5919сво22) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115031064>.

1.2. Проживання дитини з одним із батьків та існування в іншого заборгованості зі сплати аліментів не є підставою для збільшення частки в майні одного з подружжя, однак у разі зростання заборгованості за аліментами сторони не позбавлені можливості в порядку статті 190 СК України укласти договір про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно

15 листопада 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу представника ОСОБА_1 ОСОБА_4 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, треті особи: акціонерне товариство «ОТП Банк», приватний виконавець виконавчого округу Одеської області, про поділ спільного сумісного майна подружжя, визнання права власності.

Судами встановлено, що з 2005 року ОСОБА_1 та ОСОБА_2 перебували у зареєстрованому шлюбі, мають сина.

У грудні 2005 року на підставі договору купівлі-продажу ОСОБА_2 придбав квартиру, право власності на яку зареєстровано за відповідачем.

Заочним рішенням районного суду в листопаді 2018 року шлюб між сторонами розірвано та стягнуто з ОСОБА_2 на користь ОСОБА_1 аліменти на утримання неповнолітнього сина до досягнення дитиною повноліття.

Оскільки відповідач має заборгованість зі сплати аліментів, позивач вважала, що є підстави для відступу від принципу рівності часток при поділі майна подружжя та визнання за нею права власності на 3/4 частки квартири, а за ОСОБА_2 – права власності на 1/4 частку квартири.

Заочним рішенням районного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, позов задоволено частково.

Визнано за ОСОБА_1 та ОСОБА_2 право власності на 1/2 ідеальну частку квартири за кожним у порядку поділу спільного майна подружжя, у задоволенні решти позовних вимог відмовлено.

Постановою Верховного Суду рішення судів попередніх інстанцій залишено без змін з огляду на таке.

Відповідно до положень статті 60 Сімейного кодексу України (далі – СК України) майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу). Вважається, що кожна річ, набута за час шлюбу, крім речей індивідуального користування, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

Статтею 70 СК України встановлено, що у разі поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, частки майна дружини та чоловіка є рівними, якщо інше не визначено домовленістю між ними або шлюбним договором.

При вирішенні спору про поділ майна суд може відступити від засади рівності часток подружжя за обставин, що мають істотне значення, зокрема якщо один із них не дбав про матеріальне забезпечення сім'ї, ухилявся від участі в утриманні дитини (дітей), приховав, знищив чи пошкодив спільне майно, використовував його на шкоду інтересам сім'ї.

За рішенням суду частка майна дружини, чоловіка може бути збільшена, якщо з нею, ним проживають діти, а також непрацездатні повнолітні син, дочка, за умови, що розмір аліментів, які вони одержують, недостатній для забезпечення їхнього фізичного, духовного розвитку та лікування.

Суди встановили, що спірна квартира набута сторонами за час шлюбу, за спільні кошти, тому зазначене майно, керуючись приписами статті 60 СК України, є спільною сумісною власністю подружжя.

Сторони не досягли домовленості про поділ спірної квартири, при цьому позивач просила збільшити її частку у спільному майні подружжя з урахуванням наявності у відповідача заборгованості зі сплати аліментів на утримання дитини.

Ураховуючи викладене, суди дійшли правильних висновків про те, що наявні правові підстави для поділу квартири шляхом визнання за кожною із сторін права власності на 1/2 її частку, що відповідає положенням частини першої статті 70 СК України.

Також колегія суддів погодилася з висновками судів попередніх інстанцій про те, що проживання дитини з ОСОБА_1, існування у ОСОБА_2 заборгованості зі сплати аліментів, з огляду на встановлені судами обставини та положення статті 70 СК України, не є підставою для збільшення частки одного з подружжя.

У разі подальшої несплати відповідачем аліментів, позивач не позбавлена можливості у порядку статті 190 СК України укласти договір про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно (житловий будинок, квартиру, земельну ділянку тощо).

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 15 листопада 2023 року у справі № 521/11825/20 (провадження № 61-3341св23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114962294>.

2. Спори, що виникають з питань захисту прав інтелектуальної власності

2.1. Ліцензійний договір, вчинений одним із співсуб'єктів прав на торговельну марку, вважається правомірним до моменту спростування презумпції правомірності правочину внаслідок визнання судом його недійсним.

Оскільки в пункті 3 статті 16 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» по-іншому визначені правові наслідки відсутності договору між співсуб'єктами прав на торговельну марку і він суперечить статті 428 ЦК України, то з урахуванням правила про пріоритетність норм ЦК України над нормами інших законів застосуванню підлягає стаття 428 ЦК України

08 листопада 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу Товариства з обмеженою відповідальністю «Ніка-

Трейд» (далі – ТОВ «Ніка-Трейд») у справі за позовом ОСОБА_1 до ТОВ «Ніка-Трейд», третя особа – ОСОБА_2, про захист прав на знак для товарів та послуг.

Суди встановили, що на підставі Свідоцтва на знак для товарів і послуг у травні 2018 року ОСОБА_1 та ОСОБА_2 набули право на знак для товарів і послуг «ІНФОРМАЦІЯ_1», віднесених до 1, 4 класів Міжнародної класифікації товарів і послуг.

У червні 2018 року між ОСОБА_2 та ТОВ «Ніка-Трейд» укладений Ліцензійний договір на використання торговельної марки, відповідно до умов якого ліцензіар за договором надає за плату ліцензіату дозвіл на використання торговельної марки «ІНФОРМАЦІЯ_1» у підприємницькій діяльності ліцензіата на умовах простої (невиключної) ліцензії з правом видачі субліцензії. Торговельна марка може бути використана ліцензіаром у будь-який спосіб, що прямо не заборонений чинним законодавством України.

На підставі Свідоцтв на знак для товарів і послуг в березні 2021 року ОСОБА_2 набула право на торговельну марку «ІНФОРМАЦІЯ_1». Співвласником, зокрема є ОСОБА_3, який уклав з ТОВ «Ніка-Трейд» Ліцензійний договір на передачу прав на використання торговельної марки «ІНФОРМАЦІЯ_1».

У червні 2021 року ОСОБА_1 подано до Київського обласного територіального відділення Антимонопольного комітету України заяву про порушення ТОВ «Ніка-Трейд» законодавства про захист від недобросовісної конкуренції, вказуючи на неправомірне використання ТОВ «Ніка-Трейд» торговельної марки «ІНФОРМАЦІЯ_1» без дозволу заявника.

Північне міжобласне територіальне відділення Антимонопольного комітету України відмовило ОСОБА_1 у початку розгляду справи.

Дніпровським УП НП у м. Києві повідомлено про те, що 19 квітня 2022 року прийнято рішення про закриття кримінального провадження № 12021100050001133 за частиною 4 статті 190, частиною 1 статті 229 КК України.

За даними роздруківки з офіційного сайту ТОВ «Ніка-Трейд» товариство завозить з-за кордону та реалізує на території України товари з ідентичним логотипом «ІНФОРМАЦІЯ_1».

Рішенням районного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, позов задоволено частково. Заборонено будь-яке використання (виробництво, зберігання, пропонування до продажу, рекламування та продаж) ТОВ «Ніка-Трейд» знака для товарів і послуг «ІНФОРМАЦІЯ_1», заборонено пропуск через митний кордон України товарів, віднесених до 1, 4 класів Міжнародної класифікації товарів і послуг «ІНФОРМАЦІЯ_1», в іншій частині позову відмовлено.

Постановою Верховного Суду постанову апеляційного суду скасовано, справу направлено на новий розгляд до суду апеляційної інстанції з огляду на таке.

Право інтелектуальної власності на певну торговельну марку може належати одночасно кільком фізичним та (або) юридичним особам (частина друга статті 493 ЦК України).

У главі 44 ЦК України законодавцем не визначено, як мають здійснюватися спільні права на торговельну марку. Як наслідок, слід застосовувати правила, передбачені в статті 428 ЦК України, згідно з якими за загальним правилом всі аспекти реалізації спільних прав на торговельну марку мають визначатися співсуб'єктами в договорі.

У справі, що переглядалась, ОСОБА_1 та ОСОБА_2 набули право на знак для товарів і послуг «ІНФОРМАЦІЯ_1», віднесених до 1, 4 класів Міжнародної класифікації товарів і послуг. У червні 2018 року між ОСОБА_2 та ТОВ «Ніка-Трейд» укладено Ліцензійний договір на використання торговельної марки «ІНФОРМАЦІЯ_1».

Погоджуючись з рішенням суду першої інстанції, апеляційний суд послався на пункт 3 статті 16 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» та вважав, що відсутні докази наявності договору про використання знака для товарів і послуг «ІНФОРМАЦІЯ_1» між позивачем ОСОБА_1 та ОСОБА_2, як співсуб'єктами прав на торговельну марку, а тому ТОВ «Ніка-Трейд» всупереч вимогам закону використовувало торговельну марку, право на яку зареєстровано, у тому числі за позивачем.

У разі якщо співсуб'єкти права на торговельну марку не вчинили договір, то законодавець передбачив, що спільні права на торговельну марку мають здійснюватися спільно (друге речення частини першої статті 428 ЦК України). Тобто всі питання, пов'язані зі здійсненням спільних прав на торговельну марку, їх суб'єкти мають вирішувати спільно (зокрема, хто та як буде використовувати торговельну марку, за яких умов видаватиметься ліцензія на використання, які правила вчинення договору про передання прав на торговельну марку, як розподілятимуться доходи від використання прав на торговельну марку).

Для вирішення того, яка норма підлягає застосуванню (стаття 428 ЦК України чи пункт 3 статті 16 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг»), потрібно застосувати частину другу статті 4 ЦК України, яка закріплює пріоритет норм ЦК України над нормами інших законів. Оскільки у пункті 3 статті 16 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» по-іншому визначені правові наслідки відсутності договору між співсуб'єктами прав на торговельну марку і він суперечить статті 428 ЦК України, то з урахуванням правила про пріоритетність норм ЦК України над нормами інших законів застосуванню підлягає стаття 428 ЦК України.

Касаційний суд зауважив, що законодавець не передбачив норми, яка кваліфікує ліцензійний договір, вчинений одним із співсуб'єктів прав на торговельну марку, як нікчемний.

Тому з урахуванням презумпції правомірності правочину ліцензійний договір, вчинений одним із співсуб'єктів прав на торговельну марку, вважається правомірним до моменту спростування презумпції правомірності правочину внаслідок визнання судом його недійсним.

У цій справі позивач позовну вимогу про оспорювання Ліцензійного договору від 01 червня 2018 року між ОСОБА_2 та ТОВ «Ніка-Трейд» не пред'являв.

За таких обставин суд апеляційної інстанції не мотивував відхилення доводів відповідача щодо правомірності використання торговельної марки та зробив передчасний висновок про залишення без змін рішення суду першої інстанції.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 8 листопада 2023 року у справі № 755/3412/22 (провадження № 61-2470св23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114904614>.

3. **Спори, що виникають із земельних правовідносин**

3.1. У справі про встановлення порядку землекористування суд не повинен вирішувати будь-які вимоги, пов'язані з розпорядженням земельною ділянкою чи правом власності на неї. Встановлюючи порядок користування земельною ділянкою, суд має лише визначити умови, на яких співвласники домоволодіння її використовуватимуть, з метою забезпечення ефективної реалізації ними своїх прав щодо користування майном

22 листопада 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу представника ОСОБА_1 ОСОБА_3 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, третя особа – Черкаська міська рада, про встановлення порядку землекористування та за зустрічним позовом ОСОБА_2, в якому вона просила суд відновити межі землекористування між співвласниками домоволодіння.

Суди встановили, що ОСОБА_1 на підставі договору дарування частки житлового будинку з січня 2019 року є власником 31/50 частки будинковолодіння.

Іншому співвласнику ОСОБА_2 належить 19/50 часток будинковолодіння.

Відповідно до рішення виконавчого комітету міської ради депутатів трудящих у березні 1956 року затверджено обміри земель забудованого кварталу та закріплено у постійне користування за зазначеним домоволодінням земельну ділянку, площею 710 кв. м.

У листопаді 1994 року рішенням районного суду визначено порядок користування земельною ділянкою за АДРЕСА_1 згідно з варіантом № 1

висновку судово-технічної експертизи та виділено в користування одному співвласнику будинковолодіння земельну ділянку, площею 368,90 кв. м, іншому співвласнику (ОСОБА_2) – земельну ділянку, площею 318,67 кв. м, залишено в загальному користуванні прохід до земельної ділянки, виділеної ОСОБА_2.

У мотивувальній частині вказаного рішення суду зазначено, що попередні співвласники ще у 1961 році добровільно визначили між собою порядок користування земельною ділянкою, про що свідчить схема розподілу інвентарного бюро від 11 березня 1961 року. Рішення суду було виконано.

Позивач за первісним позовом у позовній заяві зазначав, що на цей час за результатами візуально-інструментальних обмірів, топографічно-геодезичних досліджень було визначено фактичну площу земельної ділянки для обслуговування вказаного житлового будинку, яка складає 0,1000 га. Ця земельна ділянка є власністю територіальної громади і перебуває у безстроковому користуванні обох співвласників. Спірна земельна ділянка не приватизована.

Рішенням районного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, у задоволенні позовів відмовлено, оскільки відповідний порядок землекористування з урахуванням розміру часток співвласників фактично було встановлено рішенням районного суду в листопаді 1994 року, що набрало законної сили та було виконано.

Постановою Верховного Суду постанову апеляційного суду в частині вирішення позовних вимог ОСОБА_1 про встановлення порядку землекористування скасовано, справу в цій частині передано на новий розгляд до суду апеляційної інстанції з огляду на таке.

Відповідно до частин першої – третьої статті 358 ЦК України право спільної часткової власності здійснюється співвласниками за їхньою згодою.

Співвласники можуть домовитися про порядок володіння та користування майном, що є їхньою спільною частковою власністю.

Кожен із співвласників має право на надання йому у володіння та користування тієї частини спільного майна в натурі, яка відповідає його частці у праві спільної часткової власності. У разі неможливості цього, він має право вимагати від інших співвласників, які володіють і користуються спільним майном, відповідної матеріальної компенсації.

Співвласник має право на виділ у натурі частки із майна, що є у спільній частковій власності (частина перша статті 364 ЦК України).

На відміну від виділу, у разі поділу майна (стаття 367 ЦК України) спільна часткова власність припиняється для всіх учасників.

Згідно з частиною першою статті 377 ЦК України до особи, яка набула право власності на житловий будинок (крім багатоквартирного), будівлю або споруду, переходить право власності, право користування на земельну ділянку,

на якій вони розміщені, без зміни її цільового призначення в обсязі та на умовах, встановлених для попереднього землевласника (землекористувача).

Судом встановлено, що рішенням виконавчого комітету міської ради депутатів трудящих у 1956 році закріплено у постійне користування за домоволодінням АДРЕСА_1 земельну ділянку, площею 710 кв. м.

Судами встановлено, що між попередніми співвласниками домоволодіння було визначено порядок користування земельною ділянкою ще у 1961 році.

Водночас, пред'являючи позов, ОСОБА_1 посилався на те, що згідно з договором дарування частки житлового будинку домоволодіння розташоване на земельній ділянці, яка є комунальною власністю.

Між ним та ОСОБА_2 не досягнуто згоди щодо порядку користування земельною ділянкою і він наразі позбавлений можливості вільно користуватися нею.

При цьому у рішенні районного суду, яке було ухвалено в 1994 році, не вбачається, як саме згідно з варіантом № 1 висновку судової-технічної експертизи визначено поділ земельної ділянки між співвласниками, а матеріали справи знищені у зв'язку із закінченням строків її зберігання.

Як в апеляційній скарзі, так і в касаційній скарзі ОСОБА_1 зазначав про те, що він позбавлений можливості вільного заїзду до належної йому частини домоволодіння, облаштування земельної ділянки, підведення водопостачання та водовідведення, вивозу сміття тощо, що унеможлиблює обслуговування належної йому частки домоволодіння.

Апеляційний суд зазначеним доводам позивача за первісним позовом належної оцінки не надав, не з'ясував, чи не обмежує угода про порядок користування земельною ділянкою між попередніми співвласниками його законні права, як нового співвласника, користуватися своєю частиною будинку, чи виключає його з числа користувачів спільної земельної ділянки, чи суперечить архітектурно-будівельним, санітарним чи протипожежним правилам.

Встановлюючи порядок користування земельною ділянкою співвласників, суд має лише визначити умови, на яких співвласники її використовуватимуть, з метою забезпечення ефективної реалізації ними своїх прав щодо користування майном. Будь-яких вимог, пов'язаних із розпорядженням земельною ділянкою чи правом власності на неї, суд у такій справі не має вирішувати.

Факт збільшення площі спірної земельної ділянки до 0,1000 га не впливає на право сторін користуватися частиною земельної ділянки відповідно до їх часток у домоволодінні, оскільки спір щодо розміру земельної ділянки, яка фактично рахується за домоволодінням, між сторонами відсутній, а площа земельної ділянки у розмірі 0,1000 га визначена згідно із правовстановлюючими документами та землевпорядною документацією.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 22 листопада 2023 року у справі № 712/5278/20 (провадження № 61-10350св23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115126913>.

3.2. Якщо строк користування орендованою земельною ділянкою сільськогосподарського призначення, у тому числі приватної власності, закінчився вже після введення воєнного стану, строк дії договору оренди вважається поновленим на один рік без волевиявлення сторін відповідних договорів і без внесення відомостей про поновлення договору до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, що відповідає пункту 27 розділу X «Перехідні положення» ЗК України, який має зворотню дію в часі та повинен застосовуватися із 24 лютого 2022 року

23 листопада 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до Теофіпольської селищної ради про визнання укладеною додаткової угоди до договору оренди землі.

Судами встановлено, що 31 березня 2015 року між ОСОБА_1 та Теофіпольською районною державною адміністрацією укладено договір оренди земельної ділянки для ведення товарного сільськогосподарського виробництва із нерозподілених (невитребуваних) земель, які знаходяться на території Теофіпольської селищної ради за межами населеного пункту смт Теофіполь.

Додатковою угодою про внесення змін до договору оренди землі в 2017 році змінено положення договору. Пункт 8 договору оренди землі викладено в такій редакції: «договір укладено на термін до моменту посвідчення їх власниками права власності на земельні ділянки, але не більше як на 7 років. Після закінчення строку договору орендар має переважне право поновлення його на новий строк. У цьому разі орендар повинен не пізніше ніж за 90 днів до закінчення строку дії договору повідомити письмово орендодавця про намір його продовжити».

У грудні 2022 року позивач звернувся з листом-повідомленням до селищної ради, в якому просив продовжити дію договору оренди зазначеної земельної ділянки.

За результатом розгляду звернення селищна рада повідомила, що на розгляді сесії селищної ради рішення «Про поновлення договорів оренди землі» не прийняте.

Позивач вважав, що договір оренди земельної ділянки для ведення товарного сільського виробництва є поновленим на той самий строк і на тих же умовах

Рішенням районного суду у задоволенні позову відмовлено. Постановою апеляційного суду рішення районного суду змінено, викладено його мотивувальну частину в редакції цієї постанови. На обґрунтування постанови апеляційний суд зазначив, що позивач надіслав орендодавцю лист-повідомлення про свій намір скористатися переважним правом на поновлення договору оренди на новий строк з порушенням строку, встановленого у договорі.

Постановою Верховного Суду рішення судів попередніх інстанцій скасовано та ухвалено нове рішення, позовні вимоги задоволено з огляду на таке.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» від 24 березня 2022 року № 2145-IX були внесені зміни, зокрема в ЗК України.

Відповідно до пункту 27 розділу X «Перехідні положення» ЗК України під час дії воєнного стану земельні відносини регулюються з урахуванням таких особливостей:

вважаються поновленими на один рік без волевиявлення сторін відповідних договорів і без внесення відомостей про поновлення договору до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно договори оренди, суборенди, емфітевзису, суперфіцію, земельного сервітуту, строк користування земельними ділянками щодо яких закінчився після введення воєнного стану, щодо земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної, комунальної власності, невитребуваних, нерозподілених земельних ділянок, а також земельних ділянок, що залишилися у колективній власності і були передані в оренду органами місцевого самоврядування.

У пункті 1 Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» вказано: «Ввести в Україні воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року».

Верховний Суд зауважив, що законодавець на свій розсуд може встановлювати спеціальні випадки зворотної дії актів законодавства. Зазвичай вони стосуються поширення дії норм нового закону на відносини, що не були врегульовані до його прийняття або регулювалися не повною мірою.

Законодавець на рівні пункту 27 розділу X «Перехідні положення» ЗК України передбачив спеціальний випадок поновлення договору оренди невитребуваних, нерозподілених земельних ділянок, строк користування земельними ділянками щодо яких закінчився після введення воєнного стану, та пов'язує наявність специфіки в регулюванні окремих конструкцій із наявністю правового режиму воєнного стану.

Пункт 27 розділу X «Перехідні положення» ЗК України має зворотну дію в часі та повинен застосовуватися із 24 лютого 2022 року.

Суди не врахували, що строк користування земельною ділянкою за договором оренди від 31 березня 2015 року з урахуванням додаткової угоди від 07 червня 2017 року закінчився 31 березня 2022 року, після введення воєнного стану, та з моменту його закінчення був поновлений на один рік, тобто до 31 березня 2023 року.

Суди встановили, що лист-повідомлення ОСОБА_1 про свій намір скористатися правом на поновлення договору оренди на новий строк надіслав орендодавцю 05 грудня 2022 року. Таким чином, позивач у встановлений договором строк надіслав орендодавцю повідомлення про намір реалізувати своє право на поновлення договору оренди на новий строк, тим самим реалізував механізм поновлення договору оренди землі, що передбачений умовами укладеного між сторонами договору.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 23 листопада 2023 року у справі № 685/547/23 (провадження № 61-13246св23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115201833>.

4. Спори, що виникають з правочинів, зокрема договорів

4.1. Якщо в кредитному договорі банк не зазначив та не надав доказів наявності, переліку додаткових та супутніх банківських послуг кредитодавця та/або кредитного посередника, які пов'язані з отриманням, обслуговуванням і поверненням кредиту, які надаються позичальнику та за які банком встановлена щомісячна комісія за обслуговування кредиту (розрахунково-касове обслуговування), то положення кредитного договору щодо обов'язку позичальника щомісячно сплачувати плату за обслуговування кредиту (розрахунково-касове обслуговування) є нікчемними відповідно до частин першої та другої статті 11, частини п'ятої статті 12 Закону України «Про споживче кредитування»

Об листопада 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу акціонерного товариства «Банк Кредит Дніпро» (далі – АТ «Банк Кредит Дніпро») у справі за позовом АТ «Банк Кредит Дніпро» до ОСОБА_1 про стягнення заборгованості за кредитним договором.

Судами встановлено, що між сторонами у справі було укладено кредитний договір, умовами якого, крім іншого, визначено обов'язок позичальника щомісячно сплачувати плату за обслуговування кредиту (розрахунково-касове обслуговування).

Банк свої зобов'язання за кредитним договором виконав у повному обсязі, надавши кошти відповідачу, у свою чергу, ОСОБА_1 належним чином свої зобов'язання не виконувала, унаслідок чого утворилась заборгованість.

З наданого банком розрахунку заборгованості вбачається, що ОСОБА_1 має заборгованість за кредитним договором, яка складається із залишку простроченого кредиту, прострочених відсотків та простроченої комісії.

Заочним рішенням районного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, позов задоволено частково. Стягнуто з ОСОБА_1 на користь АТ «Банк Кредит Дніпро» заборгованість за кредитним договором, яка складається із залишку простроченого кредиту та залишку прострочених відсотків. Оскільки комісія банком нараховується відповідачу за дії, які банк здійснює на власну користь, суди дійшли висновку про те, що відсутні підстави для задоволення вимог в частині стягнення заборгованості за простроченими комісіями.

На розгляд Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду постало питання правомірності нарахування банком щомісячної комісії за обслуговування кредиту.

Постановою Верховного Суду заочне рішення районного суду та постанову апеляційного суду в оскаржуваних частинах змінено, викладено їх мотивувальні частини в редакції цієї постанови та зазначено таке.

У справі, яка переглядалася, суд установив, що в вересні 2019 року між АТ «Банк Кредит Дніпро» та ОСОБА_1 було укладено кредитний договір, умовами якого (пункт 1.2 та розділ 4) передбачено обов'язок позичальника щомісячно сплачувати плату за обслуговування кредиту (розрахунково-касове обслуговування).

10 червня 2017 року набув чинності Закон України «Про споживче кредитування» (далі – ЗУ «Про споживче кредитування»), у зв'язку з чим у Законі України «Про захист прав споживачів» текст статті 11 викладено в такій редакції: «Цей Закон застосовується до відносин споживчого кредитування у частині, що не суперечить Закону України «Про споживче кредитування».

Закон України «Про споживче кредитування» передбачає право банку встановлювати у кредитному договорі комісію за обслуговування кредиту.

Відповідно до частини першої статті 11 Закону України «Про споживче кредитування» після укладення договору про споживчий кредит кредитор на вимогу споживача, але не частіше одного разу на місяць, у порядку та на умовах, передбачених договором про споживчий кредит, безоплатно повідомляє йому інформацію про поточний розмір його заборгованості, розмір суми кредиту, повернутої кредитодавцю, надає виписку з рахунку/рахунків (за їх наявності) щодо погашення заборгованості, зокрема інформацію про платежі за цим договором, які сплачені, які належить сплатити, дати сплати або періоди у часі та умови сплати таких сум (за можливості зазначення таких умов у виписці), а також іншу інформацію, надання якої передбачено цим Законом, іншими актами законодавства, а також договором про споживчий кредит.

Згідно з частиною п'ятою статті 12 Закону України «Про споживче кредитування» умови договору про споживчий кредит, які обмежують права споживача порівняно з правами, встановленими цим Законом, є нікчемними.

Комісія за обслуговування кредитної заборгованості може включати плату за надання інформації про стан кредиту, яку споживач вимагає частіше одного разу на місяць. Умова договору про споживчий кредит, укладеного після набуття чинності Закону України «Про споживче кредитування», щодо оплатності інформації про стан кредитної заборгованості, яку споживач вимагає один раз на місяць, є нікчемною відповідно до частин першої та другої статті 11, частини п'ятої статті 12 Закону України «Про споживче кредитування».

Необхідність внесення плати за додаткові, супутні послуги банку, пов'язанні з розрахунково-касовим обслуговуванням, передбачено в розділі 4 «Графік платежів/розрахунок загальної вартості кредиту для клієнта та реальної процентної ставки» кредитного договору.

Переліку додаткових та супутніх банківських послуг кредитодавця, які пов'язані з отриманням, обслуговуванням і поверненням кредиту, що надаються позивачу та за які банком встановлена щомісячна комісія за обслуговування кредиту (розрахунково-касове обслуговування), у договорі не зазначено.

Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду дійшов висновку про те, що якщо в кредитному договорі банк не зазначив та не надав доказів наявності, переліку додаткових та супутніх банківських послуг кредитодавця та/або кредитного посередника, які пов'язані з отриманням, обслуговуванням і поверненням кредиту, які надаються позивачу та за які банком встановлена щомісячна комісія за обслуговування кредиту (розрахунково-касове обслуговування), то положення кредитного договору щодо обов'язку позичальника щомісячно сплачувати плату за обслуговування кредиту (розрахунково-касове обслуговування) є нікчемними відповідно до частин першої та другої статті 11, частини п'ятої статті 12 Закону України «Про споживче кредитування».

У зв'язку з викладеним Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду відступив від висновку, викладеного у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 18 січня 2023 року у справі № 172/410/21 (провадження № 61-17842св21), в якій суд за аналогічних обставин дійшов протилежного висновку.

З урахуванням викладеного висновки судів першої та апеляційної інстанцій про відмову у задоволенні позовних вимог про стягнення комісії є правильними.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 6 листопада 2023 року у справі № 204/224/21 (провадження № 61-4202сво22) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114848835>.

4.2. Правовідносини, що виникли між позикодавцем і позичальником, після смерті останнього трансформуються в зобов'язальні правовідносини між позикодавцем та спадкоємцями позичальника і вирішуються в порядку, передбаченому положеннями статті 1282 ЦК України

01 листопада 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу представника ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 правонаступника ОСОБА_3, про стягнення грошових коштів та за зустрічним позовом ОСОБА_2 до ОСОБА_1 про визнання недійсним договору позики та розписки, які укладені між ОСОБА_1 та ОСОБА_3 щодо отримання останнім поворотної фінансової допомоги.

Судами встановлено, що між ОСОБА_1 та ОСОБА_3 укладено договір позики у вигляді поворотної фінансової допомоги, яку останній зобов'язався повернути до січня 2018 року. Своєю розпискою ОСОБА_3 підтвердив одержання від ОСОБА_1 грошової суми.

ОСОБА_3 помер, його правонаступником є дружина, яка залучена судом до участі у справі зі сторони відповідача.

За інформацією, наданою приватним нотаріусом, за заявою ОСОБА_2 про прийняття спадщини заведена спадкова справа на майно померлого, за якою коло спадкоємців складає дружина померлого та їхні діти.

У жовтні 2020 року ОСОБА_2 звернулася до суду із зустрічним позовом про визнання недійсними договору позики та розписки, укладених між ОСОБА_1 та ОСОБА_3, як таких, що були вчинені під впливом фізичного насильства та психологічного тиску.

Рішенням районного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, в задоволенні первісного позову відмовлено, зустрічний позов задоволено. Відповідно до висновку судово-почеркознавчої експертизи від 14 квітня 2021 року, встановлено, що всі рукописні записи в договорі позики та розписці виконані ОСОБА_3, виконані під впливом тимчасових (епізодичних) збиваючих факторів природного характеру, таких як незвичний психофізіологічний чи емоційний стан (хвилювання, страх тощо), що в сукупності з іншими доказами, зокрема, показами свідків допитаних судом, довідкою з лікарні свідчить про вчинення оспорюваного правочину під впливом насильства, тому є підстави для задоволення зустрічного позову ОСОБА_2 та відмови в задоволенні зустрічного позову ОСОБА_1.

Постановою Верховного Суду рішення судів першої та апеляційної інстанцій в частині задоволення зустрічного позову скасовано та в задоволенні

позову відмовлено, в частині відмови у задоволенні первісного позову – скасовано, а справу в цій частині направлено на новий розгляд до суду першої інстанції з огляду на таке.

Відповідно до статті 1051 ЦК України позичальник має право оспорити договір позики на тій підставі, що грошові кошти або речі насправді не були одержані ним від позикодавця або були одержані у меншій кількості, ніж встановлено договором. Якщо договір позики має бути укладений у письмовій формі, рішення суду не може ґрунтуватися на свідченнях свідків для підтвердження того, що гроші або речі насправді не були одержані позичальником від позикодавця або були одержані в меншій кількості, ніж встановлено договором. Це положення не застосовується до випадків, коли договір був укладений під впливом обману, насильства, зловмисної домовленості представника позичальника з позикодавцем або під впливом тяжкої обставини.

У статті 231 ЦК України передбачено, що правочин, вчинений особою проти її справжньої волі внаслідок застосування до неї фізичного чи психічного тиску з боку другої сторони або з боку іншої особи, визнається судом недійсним.

Для визнання правочину недійсним позивач має довести такі обставини: 1) факт застосування до нього (до потерпілої сторони правочину) фізичного чи психологічного тиску з боку іншої сторони чи з боку третьої особи; 2) вчинення правочину проти своєї справжньої волі; 3) наявність причинного зв'язку між фізичним або психологічним тиском і вчиненням правочину, який оспорується.

У справі, що переглядалася, установлені судами обставини не дають підстав для висновку про укладення оспоруваного договору позики під впливом насильства. Зміст проведеної судово-почеркознавчої експертизи не підтверджує вчинення ОСОБА_3 оспоруваної розписки саме внаслідок стороннього фізичного чи психічного тиску, а виходячи з положень статті 1051 ЦК України, оспорування договору позики та доведення, що грошові кошти або речі насправді не були одержані ним від позикодавця або були одержані у меншій кількості, ніж встановлено договором, не може ґрунтуватись лише на свідченнях свідків. При цьому слід зауважити, що позичальник за життя вимог до позикодавця про недійсність договору позики не заявляв.

Посилання суду як на підставу для визнання договору недійсним з підстав відсутності згоди дружини позичальника на укладення спірного правочину є безпідставним, оскільки позичальник, беручи в борг грошові кошти, спільним майном не розпоряджався, тому в такому випадку отримання згоди другого з подружжя не потрібне, оскільки цей правочин не стосується розпорядження спільним майном.

Суди зробили помилкові висновки про наявність підстав для визнання договору позики недійсним, хоча позичальник за життя його не оспорив, тому відсутні підстави для стягнення коштів за ним, оскільки надана позивачем

за первісним позовом розписка є належним доказом як укладення договору позики, так і передання грошової суми позичальнику, а доказів виконання умов договору ОСОБА_3 чи його правонаступником, не надано.

Суди першої та апеляційної інстанцій дійшли помилкових висновків, що оспорюваний договір позики є недійсним з підстав вчинення його особою проти її справжньої волі внаслідок застосування до неї фізичного чи психічного тиску. Суди передчасно відмовили в задоволенні первісних позовних вимог про стягнення боргу.

Відповідно до частини першої статті 1282 ЦК України спадкоємці зобов'язані задовольнити вимоги кредитора повністю, але в межах вартості майна, одержаного у спадщину. Кожен із спадкоємців зобов'язаний задовольнити вимоги кредитора особисто, у розмірі, який відповідає його частці у спадщині.

Ураховуючи предмет спору у зазначеній справі, до обов'язку позивача як кредитора спадкодавця належить доказування обставин щодо розміру заборгованості боржника на день відкриття спадщини, наявності спадкоємців боржника, дотримання кредитором строку, визначеного статтею 1282 ЦК України, звернення з вимогою до спадкоємців боржника, а до обов'язку спадкоємця позичальника, у разі заперечення проти заявлених вимог, належить обов'язок доведення розміру та вартості успадкованого ним майна. Таким чином, обсяг спадкового майна та його вартість повинен доводити спадкоємець, який заперечує проти вимог кредитора спадкодавця, оскільки відповідальність спадкоємця за зобов'язаннями спадкодавця обмежена вартістю успадкованого майна.

Таким чином, правовідносини, що виникли між позикодавцем і позичальником (який помер), після його смерті трансформуються у зобов'язальні правовідносини, що виникли між позикодавцем та спадкоємцями позичальника, і вирішуються у порядку, передбаченому положеннями статті 1282 ЦК України.

Вирішуючи спір, суди першої та апеляційної інстанцій, залучивши до участі у справі правонаступника ОСОБА_3 ОСОБА_2, як таку, що прийняла спадщину після смерті позичальника, при цьому не встановили та у рішенні не зазначили обставин належності спадкодавцю будь-якого рухомого чи нерухомого майна, вартості отриманого спадкоємцем майна, за рахунок якого можуть бути задоволені вимоги позивача.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 1 листопада 2023 року у справі № 409/479/17 (провадження № 61-21003св21) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114653324>.

4.3. Кодекс систем розподілу, затверджений постановою НКРЕКП, не є актом цивільного законодавства, тому він не може регулювати цивільні відносини, зокрема і щодо порядку укладення договорів.

Тому в частині визначення моменту укладення договору про стандартне приєднання до електричних мереж системи розподілу застосуванню підлягають норми статей 633, 638–642 ЦК України, а не пункту 4.5.5 Кодексу систем розподілу

23 листопада 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до Акціонерного товариства «Харківобленерго» (далі – АТ «Харківобленерго») про визнання дій незаконними, зобов'язання вчинити дії та стягнення грошових коштів.

12 березня 2021 року на адресу АТ «Харківобленерго» надійшла заява ОСОБА_1 щодо збільшення потужності житлового будинку, що розташований за АДРЕСА_1, до 31 кВт, при існуючій дозволеній потужності 1,3 кВт.

На підставі заяви ОСОБА_1 АТ «Харківобленерго» розроблені технічні умови стандартного приєднання від 25 березня 2021 року №44-Люботин-місто-ТУ/376 та підготовлений проект договору про стандартне приєднання до електричних мереж, які позивач отримала у двох екземплярах 29 березня 2021 року.

У повідомленні міститься попередження про необхідність повернення одного підписаного зі свого боку примірника Договору, наслідки його неповернення та необхідність сплати вартості приєднання протягом 5 робочих днів від дати укладання Договору.

07 червня 2021 року ОСОБА_1 здійснила оплату вартості стандартного приєднання.

14 червня 2021 року АТ «Харківобленерго» направив позивачу лист із зазначенням порушення замовником строків підписання та повернення договору та його наслідків – договір є неукладеним, а технічні умови є такими, що не набрали чинності. Також було зазначено про неможливість прийняття здійсненої позивачем оплати з проханням надати банківські реквізити для повернення коштів. Повідомлено про необхідність укладання нового договору згідно з Кодексом систем розподілу для приєднання її житлового будинку до електричних мереж.

У листопаді 2021 року ОСОБА_1 звернулась до суду з позовом до АТ «Харківобленерго», в якому, зокрема, просила зобов'язати відповідача виконати стандартне приєднання належного їй житлового будинку до електричної мережі АТ «Харківобленерго».

Рішенням районного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, у задоволенні позову відмовлено.

Рішення судів мотивовано тим, що відповідно до положень п. 4.5.5 Кодексу систем розподілу було передбачено необхідність підписання та повернення документів протягом 20-ти календарних днів з дати отримання від оператора систем розподілу проекту договору про приєднання та технічних умов на приєднання.

Оскільки протягом встановленого строку проект договору про стандартне приєднання позивач не підписала і не повернула АТ «Харківобленерго», зобов'язання у сторін за цим договором не виникли, а отже, і відповідальність за його невиконання настати не може.

Переглядаючи справу, Верховний Суд звернув увагу на таке.

У частинах другій – п'ятій статті 4 ЦК України визначено, що основним актом цивільного законодавства України є Цивільний кодекс України.

У статті 4 ЦК України встановлено повний перелік нормативно-правових актів, які можуть регулювати цивільні відносини. Інші органи державної влади України та органи влади Автономної Республіки Крим можуть видавати нормативні акти, що регулюють цивільні відносини, лише у випадках і в межах, установлених Конституцією України та законом. Таким чином можливість видання актів цивільного законодавства на підзаконному рівні для зазначених органів суттєвим чином обмежено.

Функціональним призначенням процедурних норм є «обслуговування» приватно-правових норм. З урахуванням того, що процедурні норми виконують тільки функцію «обслуговування» приватно-правових норм, то у разі якщо існує суперечність, вона має вирішуватися на користь приватно-правової норми.

За своєю суттю договір про стандартне приєднання до електричних мереж системи розподілу є публічним договором. Для вирішення того, які норми підлягають застосуванню (ЦК України чи пункт 4.5.5. Кодексу систем розподілу) потрібно застосовувати статтю 4 ЦК України з урахуванням того, що Кодекс систем розподілу затверджений постановою НКРЕКП, до повноважень якої не віднесено видання нормативно-правових актів, що регулюють цивільні відносини (стаття 17 Закону України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг»).

Оскільки Кодекс систем розподілу не є актом цивільного законодавства, тому він не може регулювати цивільні відносини, зокрема і щодо моменту укладення договорів. Тому до спірних відносин в частині визначення моменту укладення договору про стандартне приєднання до електричних мереж системи розподілу застосуванню підлягають статті 633, 638 – 642 ЦК України.

Оскільки договір про стандартне приєднання до електричних мереж та додаток до нього підписані сторонами, умовами передбачено, що він набуває чинності з моменту підписання, тому за обставин цієї справи є укладеним 29 березня 2021 року, у зв'язку з чим дата повернення позивачем примірника договору замовнику не має правового значення.

За таких обставин суди зробили помилкові висновки, що між сторонами не виникли договірні правовідносини. Оскільки встановлено, що відповідач не виконав передбаченого договором обов'язку щодо стандартного приєднання житлового будинку позивача до електричної мережі АТ «Харківобленерго», відповідна вимога про виконання цього обов'язку в натурі підлягає задоволенню.

Враховуючи викладене, Верховний Суд в частині позовних вимог про зобов'язання виконати стандартне приєднання будинку до електричних мереж ухвалив нове рішення про їх задоволення.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 23 листопада 2023 року у справі № 641/8379/21 (провадження № 61-12617св23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115348624>.

4.4. На рівні Конституції України та закону не передбачено можливості Національного банку України регулювати вимоги щодо форми такого одностороннього правочину, як відмова від договору банківського вкладу

23 листопада 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу акціонерного товариства комерційного банку «Приватбанк» (далі – АТ КБ «ПриватБанк», банк) у справі за позовом ОСОБА_1 до АТ КБ «ПриватБанк» про захист прав споживачів, стягнення процентів, 3 % річних та пені у розмірі 3 % за кожен день прострочення на підставі частини п'ятої статті 10 Закону України «Про захист прав споживачів».

Судами встановлено, що між ОСОБА_1 та банком у 2013 році укладено три депозитні договори.

17 листопада 2017 року ОСОБА_1 звернулася до АТ КБ «ПриватБанк» із заявою, в якій просила розірвати зазначені договори та видати належні позивачу кошти і нараховані за ними відсотки.

Заява від 17 листопада 2017 року, яка отримана банком 24 листопада 2017 року, залишена без відповідного реагування.

У грудні 2017 року ОСОБА_1 звернулася до Деснянського районного суду міста Києва з позовом до ПАТ КБ «ПриватБанк», рішенням якого, залишеним без змін постановою апеляційного суду та постановою Верховного Суду від 23 вересня 2019 року, позов задоволено та стягнуто з АТ КБ «ПриватБанк» суми вкладів з ненарахованими відсотками, пенєю та відсотками за прострочення.

У січні 2020 року присуджені судом кошти (у гривневому еквіваленті) зараховані, у рамках примусового стягнення, на рахунок позивача.

Частково задовольняючи позовні вимоги про стягнення пені у розмірі 3 % за кожен день прострочення на підставі частини п'ятої статті 10 Закону України «Про захист прав споживачів» за період із 16 жовтня 2019 року до 23 січня 2020

року за договорами, суди вважали, що заява позивача про розірвання договорів від 17 листопада 2017 року не відповідає вимогам, встановленим для її оформлення Правилами зберігання, захисту, використання та розкриття банківської таємниці, затвердженими Постановою Правління НБУ від 14 липня 2006 року № 267.

Постановою Верховного Суду судові рішення в частині задоволених позовних вимог щодо стягнення пені у розмірі 3 % за кожен день прострочення на підставі частини п'ятої статті 10 Закону України «Про захист прав споживачів» скасовано, у задоволенні позову в цій частині відмовлено з огляду на таке.

У разі односторонньої відмови від договору у повному обсязі або частково, якщо право на таку відмову встановлено договором або законом, договір є відповідно розірваним або зміненим (частина третя статті 651 ЦК України).

На рівні Конституції України та закону не передбачено можливості Національного банку України регулювати вимоги щодо форми такого одностороннього правочину, як відмова від договору банківського вкладу.

У разі коли виконавець не може виконати (прострочує виконання) роботу (надання послуги) згідно з договором, за кожний день (кожну годину, якщо тривалість виконання визначено у годинах) прострочення споживачеві сплачується пеня у розмірі трьох відсотків вартості роботи (послуги), якщо інше не передбачено законодавством. У разі коли вартість роботи (послуги) не визначено, виконавець сплачує споживачеві неустойку в розмірі трьох відсотків загальної вартості замовлення. Сплата виконавцем неустойки (пені), встановленої в разі невиконання, прострочення виконання або іншого неналежного виконання зобов'язання, не звільняє його від виконання зобов'язання в натурі (частина п'ята статті 10 Закону України «Про захист прав споживачів»).

Отже, пеня, передбачена частиною п'ятою статті 10 зазначеного Закону, застосовується в разі порушення виконання договірною зобов'язання на користь споживача.

За змістом частини третьої статті 1058 ЦК України до відносин банку та вкладника за рахунком, на який внесений вклад, застосовуються положення про договір банківського рахунка (глава 72 цього Кодексу), якщо інше не встановлено цією главою або не впливає із суті договору банківського вкладу. Частиною першою статті 1075 ЦК України передбачено, що договір банківського рахунка розривається за заявою клієнта у будь-який час. У разі розірвання договору зобов'язання сторін припиняються (частина друга статті 653 ЦК України).

Як установили суди, ОСОБА_1, звертаючись до суду з позовом, просила стягнути з відповідача пеню відповідно до частини п'ятої статті 10 Закону України «Про захист прав споживачів», тоді як договори банківських рахунків

було розірвано 17 листопада 2019 року за її власною ініціативою. Оскільки між ОСОБА_1 та банком з 17 листопада 2019 року припинено правовідносини за вказаними договорами банківських рахунків, то дія частини п'ятої статті 10 Закону України «Про захист прав споживачів» не поширюється на спірні правовідносини. З урахуванням викладеного колегія суддів дійшла висновку про відсутність підстав для стягнення з відповідача на користь позивача пені за вказаними договорами банківських рахунків відповідно до частини п'ятої статті 10 Закону України «Про захист прав споживачів».

У справі, що переглядалася, суди не врахували, що за допомогою такого універсального регулятора приватних відносин, як договір його сторони можуть регулювати, зокрема, вчинення між сторонами односторонніх правочинів, підстави для односторонньої відмови.

Також суди не звернули уваги, що на рівні Конституції України та закону не передбачено можливості Національного банку України регулювати вимоги щодо форми такого одностороннього правочину, як відмова від договору банківського вкладу.

Суди стягнули пеню за період з 16 жовтня 2019 року до 23 січня 2020 року, тобто після припинення договірних відносин позивача з банком, тому відсутні підстави для задоволення позовних вимог про стягнення пені за зазначений період на підставі частини п'ятої статті 10 Закону України «Про захист прав споживачів».

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 23 листопада 2023 року у справі № 757/42452/20 (провадження № 61-11837св23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115201832>.

5. Спори, що виникають із трудових правовідносин

5.1. Втрата чинності постанови Кабінету Міністрів України від 3 квітня 1993 року № 245 «Про роботу за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій» лише 22 листопада 2022 року не свідчить про правомірність її застосування до правовідносин щодо звільнення сумісника в період з 19 липня до 22 листопада 2022 року, оскільки КЗпП України в редакції, чинній з 19 липня 2022 року, має вищу юридичну силу, ніж підзаконний нормативно-правовий акт, і не передбачає такої підстави для розірвання трудового договору, як звільнення з роботи за сумісництвом у зв'язку з прийняттям на цю роботу працівника, який не є сумісником

06 листопада 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до Комунального некомерційного підприємства «Вінницька обласна дитяча

клінічна лікарня Вінницької обласної ради» (далі – КНП «Вінницька обласна дитяча клінічна лікарня»), третя особа – ОСОБА_2, про визнання незаконним і скасування наказу про звільнення, поновлення на роботі та стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу.

Судами встановлено, що у червні 2020 року наказом КНП «Вінницька обласна дитяча клінічна лікарня» № 73-К ОСОБА_1 прийнято з 13 червня 2020 року на 0,5 посади лікаря ортопеда-травматолога дитячого травматологічного пункту, з умовами роботи – за сумісництвом.

У липні 2022 року наказом КНП «Вінницька обласна дитяча клінічна лікарня» № 75/К ОСОБА_3 прийнято з 01 серпня 2022 року на 0,5 посади лікаря-стажиста з дитячої ортопедії і травматології травматологічного пункту, 0,25 посади лікаря-стажиста з дитячої ортопедії і травматології та 0,25 посади лікаря-стажиста з дитячої ортопедії і травматології на час служби в Збройних Силах України ОСОБА_5, з умовами роботи – основна.

Наказом КНП «Вінницька обласна дитяча клінічна лікарня» від 01 серпня 2022 року № 79/К звільнено ОСОБА_1 з 01 серпня 2022 року із займаної посади у зв'язку з прийняттям працівника, який не є сумісником.

Копію вказаного наказу ОСОБА_1 отримав 01 серпня 2022 року, зазначивши: «З наказом не згоден, оскільки відсутнє посилання на підстави звільнення, встановлені нормами чинного трудового законодавства (зокрема КЗпП України)».

У наказі КНП «Вінницька обласна дитяча клінічна лікарня» від 01 серпня 2022 року № 80/К «Про внесення змін до наказу від 01 серпня 2022 року № 79/К «Про припинення трудового договору» вказано, що з метою усунення технічної опіски, допущеної при складанні наказу від 01 серпня 2022 року № 79/К, констатуючу частину наказу № 79/К викладено в такій редакції: «Звільнити ОСОБА_1, який працює за зовнішнім сумісництвом на 0,5 посади лікаря ортопеда-травматолога дитячого травматологічного пункту, 01 серпня 2022 року у зв'язку із прийняттям працівника, який не є сумісником, на підставі статті 7 КЗпП України, пункту 8 Положення про умови роботи за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій, затвердженого наказом Міністерства праці України, Міністерства юстиції України, Міністерства фінансів України від 28 червня 1993 року № 43. Підстава: наказ «Про прийняття на роботу ОСОБА_3» від 29 липня 2022 року № 75/К».

Суди також встановили, що ОСОБА_1 не є членом профспілки.

Згідно з витягом з ЄДР КНП «Вінницька обласна дитяча клінічна лікарня» є юридичною особою – комунальним підприємством, його керівником є ОСОБА_2.

Рішенням суду першої інстанції позов задоволено.

Рішення мотивовано тим, що КЗпП України не містить такої підстави звільнення, як прийняття на роботу працівника, який не є сумісником.

Правовідносини щодо звільнення працівників комунальних підприємств, яким є відповідач, не регулюються Положенням № 43, оскільки його норми поширюються на підприємства виключно державної форми власності.

Постановою апеляційного суду рішення суду першої інстанції скасовано і ухвалено нове судове рішення, яким у задоволенні позову відмовлено.

Постановою Верховного Суду постанову апеляційного суду скасовано, рішення міського суду змінено, викладено його мотивувальну частину в редакції цієї постанови, у решті рішення міського суду залишено без змін з огляду на таке.

Підстави розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця визначено в статтях 40, 41, 43, 43-1 КЗпП України.

Законом України від 01 липня 2022 року № 2352-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» (далі – Закон України № 2352-IX, дата набрання чинності – 19 липня 2022 року) внесені зміни, зокрема до КЗпП України.

Абзац четвертий частини першої статті 43-1 КЗпП України, який передбачав таку підставу розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця без попередньої згоди виборного органу первинної профспілкової організації, як звільнення сумісника у зв'язку з прийняттям на роботу працівника, який не є сумісником, було виключено.

Статтю 102-1 КЗпП України викладено в такій редакції: «Сумісництвом вважається виконання працівником, крім основної, іншої оплачуваної роботи на умовах трудового договору у вільний від основної роботи час на тому самому або іншому підприємстві, в установі, організації або у роботодавця – фізичної особи. Працівники, які працюють за сумісництвом, одержують заробітну плату за фактично виконану роботу». Таким чином, зі статті 102-1 КЗпП України було виключено норму, яка визначала, що умови роботи за сумісництвом працівників державних підприємств, установ, організацій визначаються Кабінетом Міністрів України.

Згідно з пунктом 3 частини четвертої Прикінцевих та перехідних положень Закону України № 2352-IX протягом двох місяців з дня набрання чинності цим Законом: Кабінету Міністрів України забезпечити прийняття нормативно-правових актів, необхідних для реалізації цього Закону; привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом; забезпечити приведення міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади їх нормативно-правових актів у відповідність із цим Законом.

На виконання Закону України № 2352-IX Кабінет Міністрів України постановою від 22 листопада 2022 року № 1306 визнав такою, що втратила чинність, зокрема постанову Кабінету Міністрів України від 03 квітня 1993 року № 245 «Про роботу за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій», розпорядженням від 22 листопада 2022 року № 1047-р

скасував наказ Міністерства праці України, Міністерства юстиції України, Міністерства фінансів України від 28 червня 1993 року № 43 «Про затвердження Положення про умови роботи за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій».

Аналіз зазначених норм свідчить, що під час розгляду спорів про звільнення працівників-сумісників, звільнених з 19 липня 2022 року, не підлягає застосуванню постанова Кабінету Міністрів України від 03 квітня 1993 року № 245 «Про роботу за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій» та Положення № 43 про умови роботи за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій.

Втрата чинності постанови Кабінету Міністрів України від 03 квітня 1993 року № 245 «Про роботу за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій» лише 22 листопада 2022 року не свідчить про правомірність її застосування до правовідносин щодо звільнення сумісника в період з 19 липня до 22 листопада 2022 року, оскільки КЗпП України в редакції, чинній з 19 липня 2022 року, який є законом, має вищу юридичну силу, ніж підзаконний нормативно-правовий акт, не передбачає такої підстави для розірвання трудового договору, як звільнення з роботи за сумісництвом у зв'язку з прийняттям на цю роботу працівника, який не є сумісником.

Таким чином, суд першої інстанції зробив обґрунтований висновок, що до спірних правовідносин не підлягають застосуванню постанова Кабінету Міністрів України від 03 квітня 1993 року № 245 «Про роботу за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій» та Положення № 43, проте помилився з мотивами неправомірності їх застосування, оскільки трудовий договір розірвано з підстав, які не передбачені чинними положеннями КЗпП України, отже ОСОБА_1 звільнено з порушенням трудового законодавства.

Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду зазначив про відсутність підстав для відступлення від висновку, викладеного у постанові Верховного Суду від 03 червня 2020 року у справі № 757/42264/16-ц (провадження № 61-48382св18), про те, що постанова Кабінету Міністрів України від 03 квітня 1993 року № 245 «Про роботу за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій» та Положення № 43 застосовуються лише до працівників державних підприємств, установ і організацій, оскільки правовідносини у справі № 757/42264/16-ц та у справі, що переглядалася, не є подібними.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 6 листопада 2023 року у справі № 127/18918/22 (провадження № 61-8478сво23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115102791>.

6. Spори, що виникають із житлових правовідносин

6.1. Вселення осіб разом з дітьми до квартири без згоди одного зі співвласників квартири є порушенням визначеного статтею 358 ЦК України порядку здійснення права спільної часткової власності. За встановленого порушення майнових прав співвласника внаслідок недотримання порядку вселення вказаних осіб до спірної квартири останніх може бути виселено за вимогою співвласника, що відновлює становище, яке було до такого порушення.

Питання щодо законності вселення у квартиру має вирішуватися як підстава позову в спорі про виселення. Позовні вимоги про визнання незаконним вселення не відновлюють порушеного права співвласника, тому є неефективним способом захисту

08 листопада 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4, ОСОБА_5, ОСОБА_6, треті особи: ОСОБА_7, відділ забезпечення діяльності органу опіки та піклування Малиновської районної адміністрації Одеської міської ради, про усунення перешкод у користуванні житловим приміщенням шляхом виселення.

Суди встановили, що на підставі свідоцтва про право власності від 14 серпня 1997 року ОСОБА_1 та ОСОБА_7 є співвласниками квартири АДРЕСА_1 на праві спільної часткової власності та зареєстровані за вказаною адресою.

На підставі нотаріально посвідченого договору дарування від 20 липня 2018 року 390/1000 частки квартири АДРЕСА_1 на праві спільної часткової власності належить ОСОБА_2.

Спільне житло не відноситься до державного чи громадського житлових фондів, форма власності сторін на квартиру – приватна спільна часткова.

У квартиру за згодою ОСОБА_2 вселився її син з сім'єю, яка складається з чотирьох осіб.

Між сторонами виник та триває побутовий конфлікт у зв'язку зі спільним користуванням допоміжними приміщеннями спірної квартири.

Позивач неодноразово зверталась до правоохоронних органів. У липні 2020 року до відділу поліції звернулась відповідач ОСОБА_3 із заявою про скоєння ОСОБА_1, ОСОБА_7 кримінального правопорушення, передбаченого частиною першою статті 383 КК України.

Рішенням районного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, у задоволенні позову відмовлено.

Постановою Верховного Суду судові рішення в частині відмови в задоволенні позовних вимог про виселення та розподіл судових витрат скасовано, справу в цій частині передано на новий розгляд до суду першої інстанції, в частині відмови у задоволенні позовних вимог про визнання

незаконним вселення – змінено та викладено їх мотивувальні частини в редакції цієї постанови, з огляду на таке.

Власник житлового будинку, квартири має право використовувати помешкання для власного проживання, проживання членів своєї сім'ї, інших осіб (частина перша статті 383 ЦК України).

Члени сім'ї власника житла, які проживають разом з ним, мають право на користування цим житлом відповідно до закону. Житлове приміщення, яке вони мають право займати, визначається його власником (частина перша статті 405 ЦК України).

У частинах першій, другій статті 355 ЦК України визначено, що майно, що є у власності двох або більше осіб (співвласників), належить їм на праві спільної власності (спільне майно). Майно може належати особам на праві спільної часткової або на праві спільної сумісної власності.

Власність двох чи більше осіб із визначенням часток кожного з них у праві власності є спільною частковою власністю (частина перша статті 356 ЦК України).

Відповідно до статті 358 ЦК України право спільної часткової власності здійснюється співвласниками за їхньою згодою. Співвласники можуть домовитися про порядок володіння та користування майном, що є їхньою спільною частковою власністю. Кожен із співвласників має право на надання йому у володіння та користування тієї частини спільного майна в натурі, яка відповідає його частці у праві спільної часткової власності. У разі неможливості цього він має право вимагати від інших співвласників, які володіють і користуються спільним майном, відповідної матеріальної компенсації.

У справі, що переглядалася, суди керувалися тим, що відсутній факт незаконного вселення відповідачів у квартиру, оскільки вони вселилися в цю квартиру зі згоди її співвласника ОСОБА_2.

Суди не врахували, що спірна квартира належить ОСОБА_1, ОСОБА_7 та ОСОБА_2 на праві спільної часткової власності, яке поширюється на все спільне майно, а частка в праві спільної часткової власності не стосується частки майна.

Відповідачі не заперечували, що вселились у спірну квартиру без згоди всіх співвласників, доказів визначення порядку користування квартирою з правом такого користування інших осіб (зокрема членів сім'ї одного зі співвласників) не надали. Якщо співвласник вважає порушеними своє право власності іншим співвласником, зокрема шляхом вселення до спільного житла інших осіб без його згоди, він може, з огляду на фактичні обставини, вимагати відновлення становища, яке існувало до порушення (пункт 4 частини другої статті 16 ЦК України).

Тому вселення відповідачів разом з дітьми до квартири без згоди позивача як співвласника квартири є порушенням визначеного статтею 358 ЦК України порядку здійснення права спільної часткової власності. За

встановленого порушення майнових прав позивача внаслідок недотримання порядку вселення вказаних відповідачів до спірної квартири, останніх може бути виселено за вимогою позивача, що відновлює становище, яке існувало до такого порушення.

Також слід зауважити, що якщо особа висуває небезпідставну скаргу щодо повторюваних актів насильства, якими б незначними не були окремі епізоди, та незалежно від того, чи притягалась відповідна особа до адміністративної відповідальності або іншої відповідальності, суд зобов'язаний оцінити ситуацію загалом, у тому числі й загрозу продовження аналогічних подій, враховуючи право особи на фізичну та психологічну недоторканість.

За таких обставин суди першої та апеляційної інстанцій зробили передчасні висновки про відмову у задоволенні вказаних позовних вимог та не оцінили можливість виселення відповідачів з урахуванням відповідних принципів статті 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, балансу інтересів сторін, загальних засад цивільного законодавства, зокрема, справедливості, добросовісності та розумності, а також доводів позивача щодо систематичного порушення правил співжиття відповідачами, що зробило неможливим нормальне проживання у власній квартирі.

Відмовляючи у задоволенні позовних вимог за необґрунтованістю, суди не врахували, що питання щодо законності вселення в квартиру має вирішуватися як підстава позову у спорі про виселення. Позовні вимоги про визнання незаконним вселення не відновлюють порушеного права позивача, тому є неефективним способом захисту.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 8 листопада 2023 року у справі № 521/6487/20 (провадження № 61-7945св22) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114904527>.

6.2. Неповнолітні діти набувають прав на користування житлом лише в разі набуття такого права батьками або законними представниками. У разі втрати ними цього права правові наслідки поширюються і на неповнолітніх дітей.

Оскільки статус тимчасових мешканців не дає самостійного права на житлове приміщення, то діти цих осіб прав на займане житло теж не набувають, а у випадках самоправного зайняття житлового приміщення обов'язок виселення без надання іншого жилого приміщення поширюється і на неповнолітніх дітей таких осіб

08 листопада 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_2 у справі за позовом Хлібодарської селищної ради Біляївського району Одеської області (далі –

Хлібодарська СР) до ОСОБА_1, ОСОБА_2, ОСОБА_3 про виселення без надання іншого житлового приміщення та за зустрічним позовом ОСОБА_1, яка діяла у своїх інтересах та в інтересах малолітнього сина ОСОБА_2, до Хлібодарської СР, третя особа – служба у справах дітей Біляївської районної державної адміністрації Одеської області, про визнання за нею та сином права користування спірною квартирою.

Судами встановлено, що відповідно до директиви Міністерства оборони України від 20 квітня 2006 року № Д-24 передано до комунальної власності територіальної громади селища Хлібодарське військове майно, у тому числі будинок за адресою: АДРЕСА_1.

Квартира, стосовно якої виник спір, не приватизована, її наймачем був ОСОБА_4. У листопаді 2002 року між командиром ВЧ по довіреності, яку надав ОСОБА_4, та ОСОБА_3 укладено договір, за умовами якого останньому надано у тимчасове платне користування строком до листопада 2003 року у піднайм 1/3 частину жилого приміщення – квартири.

У подальшому ОСОБА_4 був засуджений та відбував покарання.

У червні 2004 року між ОСОБА_1 та ОСОБА_3 укладено шлюб, який розірвано рішенням районного суду у 2010 році, ОСОБА_1 та ОСОБА_3 мають сина ОСОБА_2.

У 2016 році ОСОБА_4 помер.

З 1999 року ОСОБА_1 разом із сином зареєстровані за іншою адресою.

З довідки Хлібодарської СР вбачається, що ОСОБА_1 станом на 2016 рік проживає разом із сином у спірній квартирі без реєстрації місця проживання.

Хлібодарська СР зверталася до ОСОБА_1 із попередженням про виселення зі спірного житлового приміщення у зв'язку з його незаконним зайняттям.

ОСОБА_1 неодноразово зверталася до Хлібодарської СР із заявами про укладення договору найму спірного житлового приміщення для постійного проживання, де зазначала, що у спірній квартирі проживає з 2002 року.

ОСОБА_2 та ОСОБА_1 із листопада 2017 року зняті з реєстрації місця проживання у зв'язку з вибуттям до нового місця проживання – спірної квартири.

Відмовляючи у задоволенні зустрічного позову, суд апеляційної інстанції керувався тим, що спірна квартира не приватизована, ОСОБА_3 вселився у неї на підставі договору піднайму (листопад 2002 року), укладеного з ОСОБА_4, який помер у липні 2016 року, строком до 06 листопада 2003 року. Відповідачі за первісним позовом не надали доказів того, що наймач квартири за життя надавав у встановленому законом порядку згоду на проживання у ній ОСОБА_1 та її сина. Після закінчення строку договору піднайму житла ОСОБА_3 не мав права користуватися спірною квартирою, як і вселяти до неї дружину та сина без відповідної згоди квартиронаймача.

Постановою Верховного Суду постанову апеляційного суду залишено без змін з огляду на таке.

Відповідно до статті 61 ЖК України користування жилим приміщенням у будинках державного і громадського житлового фонду здійснюється відповідно до договору найму житлового приміщення.

Згідно зі статтею 64 ЖК України члени сім'ї наймача, які проживають разом із ним, користуються нарівні з наймачем усіма правами і несуть усі обов'язки, що випливають з договору найму жилого приміщення. Повнолітні члени сім'ї несуть солідарну з наймачем майнову відповідальність за зобов'язаннями, що випливають із зазначеного договору.

До членів сім'ї наймача належать дружина наймача, їх діти і батьки. Членами сім'ї наймача може бути визнано й інших осіб, якщо вони постійно проживають разом із наймачем і ведуть з ним спільне господарство.

Якщо особи, зазначені в частині другій цієї статті, перестали бути членами сім'ї наймача, але продовжують проживати в займаному жилому приміщенні, вони мають такі ж права і обов'язки, як наймач і члени його сім'ї.

Згідно зі статтею 65 ЖК України наймач вправі в установленому порядку за письмовою згодою всіх членів сім'ї, які проживають разом із ним, вселити в займане ним жила приміщення свою дружину, дітей, батьків, а також інших осіб. На вселення до батьків їх неповнолітніх дітей зазначеної згоди не потрібно. Особи, що вселилися в жила приміщення як члени сім'ї наймача, набувають рівного з іншими членами сім'ї права користування жилим приміщенням, якщо при вселенні між цими особами, наймачем та членами його сім'ї, які проживають з ним, не було іншої угоди про порядок користування жилим приміщенням.

Під час вирішення спору про право користування жилим приміщенням осіб, які вселилися до наймача, суд повинен з'ясувати, крім обставин щодо реєстрації цих осіб у спірному приміщенні, дотримання встановленого порядку їх вселення та наявності згоди на це всіх членів сім'ї наймача та обумовлення угодою між указаними особами, наймачем і членами сім'ї, що проживають з ним, певного порядку користування жилим приміщенням, й інші обставини справи, що мають значення для справи, а саме, чи було це приміщення постійним місцем проживання цих осіб, чи вели вони з наймачем спільне господарство, тривалість часу їх проживання.

Статтями 98, 99 ЖК України визначено правовий статус тимчасових мешканців жилого приміщення та визначено, що вони не набувають самостійного права на займане жила приміщення незалежно від тривалості проживання.

Верховний Суд зазначив, що неповнолітні діти набувають прав на користування житлом лише у разі набуття такого права їхніми батьками або

законними представниками. У разі втрати цього права батьками або законними представниками правові наслідки поширюються і на неповнолітніх дітей.

Оскільки статус тимчасових мешканців не дає самостійного права на жите приміщення, то діти цих осіб прав на займане житло теж не набувають, а у випадках самоправного зайняття жилого приміщення обов'язок виселення без надання іншого жилого приміщення поширюється і на неповнолітніх дітей таких осіб.

Вирішуючи спір, суд апеляційної інстанції вірно встановив, що спірна квартира не приватизована, ОСОБА_3 вселився у квартиру на підставі договору піднайму, укладеного з ОСОБА_4 у листопаді 2002 року, строком на один рік.

Проте після закінчення строку вказаного договору піднайму ОСОБА_3 продовжив проживати у квартирі, вселивши до неї свою дружину, з якою зареєстрував шлюб після вселення до квартири, та їхнього сина.

Останні проживали в квартирі без письмової згоди користувача житла, тому після смерті ОСОБА_4 у липні 2016 року вони повинні були звільнити житлове приміщення, оскільки з моменту спливу строку договору піднайму займали його без будь-якої правової підстави.

З огляду на викладене апеляційний суд правильно застосував норми матеріального права і дійшов обґрунтованих висновків під час вирішення спору.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 8 листопада 2023 року у справі № 496/4525/17 (провадження № 61-8753св23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114834984>.

6.3. Якщо в особи на підставі договору найму виникає право на передачу у власність у порядку приватизації займаного житлового приміщення державної форми власності, то уповноважений орган, створений місцевою державною адміністрацією, орган місцевого самоврядування, державне підприємство, організація, установа, у повному господарському віданні або оперативному управлінні яких перебуває державний житловий фонд, що зволікають з ухваленням рішень щодо оформлення передачі житла в приватну власність, мають бути зобов'язані вжити всіх визначених законодавством заходів щодо приватизації та розглянути заяву про передачу спірного житла у приватну власність особи.

У разі відмови та бездіяльності уповноваженого органу в здійсненні особою права на приватизацію житлового приміщення належним та ефективним способом захисту порушених прав такої особи є визнання права на приватизацію та зобов'язання вчинити дії щодо розгляду заяви про оформлення передачі квартири у приватну власність

Об листопада 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного

провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до Поліського національного університету про визнання права на приватизацію квартири, зобов'язання здійснити розгляд заяви про оформлення передачі квартири у приватну власність.

Судами встановлено, що з серпня 2006 року ОСОБА_1 працює на посаді завідувача кафедри Поліського національного університету.

11 квітня 2007 року між Державним вищим навчальним закладом «Державний агроекологічний університет» (у 2008 році змінено назву на Житомирський національний агроекологічний університет, у 2020 році – на Поліський національний університет) і ОСОБА_1 укладено договір, за умовами якого відповідач передав, а позивач прийняв у володіння та користування для проживання строком на 10 років житлове приміщення.

Пунктом 4.2.3 договору передбачено, що університет зобов'язаний по закінченні 10-річного строку найму приміщення, якщо співробітник протягом дії договору перебував у трудових відносинах з університетом, передати право власності на приміщення співробітнику у порядку, встановленому чинним законодавством. Також відповідно до п. 5.1.4 договору після закінчення 10-річного строку з моменту його підписання співробітник має право набути право власності на приміщення у порядку, встановленому чинним законодавством.

У 2017 році вчена рада Житомирського національного агроекологічного університету надала згоду на передачу квартири у власність ОСОБА_1.

У грудні 2020 року та у лютому 2021 року позивач звертався до ректора університету із заявами про передачу квартири у приватну власність шляхом приватизації, однак його звернення фактично не були розглянуті, у зв'язку з чим він звернувся до суду за захистом своїх прав та просив позов задовольнити.

Рішенням районного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, у задоволенні позову відмовлено. Суди дійшли висновків, зокрема, що визнання у судовому порядку за позивачем права на приватизацію спірної квартири, яке по суті не заперечується відповідачем, не є ефективним способом захисту прав. Крім того, університет не є спеціально уповноваженим органом, наділеним повноваженнями ухвалювати рішення про передачу квартири у приватну власність.

Постановою Верховного Суду рішення судів першої та апеляційної інстанцій скасовано і ухвалено нове рішення про задоволення позову. Визнано за ОСОБА_1 право на приватизацію квартири, зобов'язано Поліський національний університет розглянути заяву про оформлення передачі спірної квартири у приватну власність ОСОБА_1 з огляду на таке.

Згідно зі статтею 345 ЦК України фізична або юридична особа може набути право власності на майно у разі приватизації державного та комунального майна у порядку, встановленому законом.

Статтею 628 ЦК України визначено зміст договору, який становлять умови (пункти), визначені на розсуд сторін і погоджені ними, та умови, які є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства.

Договір є обов'язковим для виконання сторонами (стаття 629 ЦК України).

У справі, що переглядалася, судами встановлено, що у договорі, який було укладено між ОСОБА_1 та Державним вищим навчальним закладом в 2007 році, єдиною умовою, визнаною сторонами, необхідною для набуття права власності, зазначено факт перебування у трудових правовідносинах співробітника з університетом протягом 10 років.

Таким чином, з урахування факту дотримання та виконання позивачем умов договору найму, у нього виникло право вимагати передання йому у власність спірної квартири, і таке право ґрунтується насамперед на принципі свободи договору (статті 3, 627 ЦК України) та загальному імперативі про обов'язковість договору до виконання сторонами (стаття 629 ЦК України).

Заборона приватизації об'єктів та майна державних і комунальних закладів освіти, закріплена статтею 80 Закону України «Про освіту», є загальним правилом, у той час як стаття 70 Закону України «Про вищу освіту» встановлює заборону передачі майна у власність юридичним і фізичним особам без згоди засновників вищого навчального закладу та вищого колегіального органу самоврядування вищого навчального закладу і містить виняток – «крім випадків, передбачених законодавством».

Вказані правові норми передбачають заборону приватизації, яка стосується об'єктів державних і комунальних закладів освіти, необхідних для використання в освітньому процесі, для провадження видів діяльності, передбачених спеціальними законами, а у цій справі спір стосується житлового приміщення, що не має статусу службового житла, належить на праві власності державі в особі Державного вищого навчального закладу «Державний агроєкологічний університет» (нині – Поліський національний університет), у яке позивач вселився на законних підставах та тривалий час там проживає (понад 15 років), тобто має триваючі зв'язки із цим житлом.

Об'єднана палата Касаційного цивільного суду зауважила, що встановлене законом право громадянина на житло, у тому числі і на приватизацію житла, гарантується державою і підлягає захисту у разі його порушення.

Визнання відповідного суб'єктивного права (права на приватизацію) та зобов'язання вчинити дії щодо розгляду заяви про оформлення передачі квартири у приватну власність у контексті цієї справи є належним та ефективним способом захисту порушених прав.

Якщо уповноважений орган, створений місцевою державною адміністрацією, орган місцевого самоврядування, державне підприємство, організація, установа, у повному господарському віданні або оперативному управлінні яких знаходиться державний житловий фонд, зволікають

із винесенням відповідних рішень, їх має бути зобов'язано вжити усіх визначених законодавством заходів щодо приватизації та розглянути заяву про передачу спірного житла у приватну власність особи.

З урахуванням висновку по суті спору Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду вказала також, що відсутні підстави для уточнення (конкретизації) висновку у справі № 295/15557/17 (провадження № 61-48216св18).

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 6 листопада 2023 року у справі № 296/8558/21 (провадження № 61-1311сво23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115201851>.

7. Спори, що виникають із сімейних правовідносин

7.1. Непред'явлення окремої позовної вимоги про встановлення факту спільного проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу в разі поділу спільного сумісного майна, набутого під час спільного проживання жінки та чоловіка однією сім'єю без реєстрації шлюбу, не є підставою для відмови в позові про поділ спільного майна подружжя

16 листопада 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про поділ спільного майна подружжя.

Судами встановлено, що з травня 2006 року позивач та ОСОБА_2 почали проживати однією сім'єю, вести спільне господарство та спільно відпочивати. У 2007 році в них народилась дочка ОСОБА_5, у 2011 році – народився син, що підтверджується свідоцтвами про народження дітей, у яких батьком зазначено ОСОБА_1.

У 2010 році між ОСОБА_13 та ОСОБА_2 було укладено договір купівлі-продажу квартири, за умовами якого остання набула у власність квартиру та машиномісце.

У 2012 році між ТОВ «МАБУСТ» та ОСОБА_2 було укладено договір купівлі-продажу квартири, за умовами якого остання набула у власність квартиру.

До позовної заяви позивач додав дві довіреності, згідно з якими він уповноважив ОСОБА_2 на розпорядження його банківськими рахунками.

Нерухоме майно, яке є предметом цього спору, зареєстроване на ОСОБА_2, однак це майно придбано під час спільного проживання, отже, це майно є їх спільною сумісною власністю.

Рішенням районного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, у задоволенні позову відмовлено, оскільки позивач не звертався

з позовною вимогою про встановлення факту спільного проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу, та за відсутності правових підстав для задоволення позовних вимог про встановлення факту спільного проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу відсутні і підстави, передбачені статтею 74 СК України, вважати майно таким, що належить на праві спільної сумісної власності сторонам як жінці та чоловікові, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою.

Постановою Верховного Суду постанову апеляційного суду скасовано, справу передано на новий розгляд до суду апеляційної інстанції з огляду на таке.

Якщо жінка та чоловік проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою, майно, набуте ними за час спільного проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено письмовим договором між ними. На майно, що є об'єктом права спільної сумісної власності жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою, поширюються положення глави 8 СК України (стаття 74 СК України в редакції, чинній до 16 січня 2007 року).

Тлумачення статті 74 СК України в редакції, чинній як до, так і з 16 січня 2007 року, свідчить, що для застосування статті 74 СК України законодавцем не передбачено обов'язкового пред'явлення окремої позовної вимоги про встановлення факту спільного проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу у разі поділу спільного сумісного майна, набутого під час спільного проживання жінки та чоловіка однією сім'єю без реєстрації шлюбу. Тобто така обставина, як факт спільного проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу, у разі пред'явлення позову про поділ спільного сумісного майна, набутого під час спільного проживання жінки та чоловіка однією сім'єю без реєстрації шлюбу, встановлюється під час розгляду такого позову. Також не виключається, що така обставина, як факт спільного проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу, визнається сторонами.

Верховний Суд акцентував увагу на тому, що непред'явлення окремої позовної вимоги про встановлення факту спільного проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу у разі поділу спільного сумісного майна, набутого під час спільного проживання жінки та чоловіка однією сім'єю без реєстрації шлюбу, не є підставою для відмови в позові про поділ спільного майна подружжя.

Суд апеляційної інстанції не врахував, що разом із апеляційною скаргою та поясненнями до апеляційної скарги позивач надав докази на підтвердження факту спільного проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу ОСОБА_1 та ОСОБА_2. При цьому позивач просив визнати причини неподання доказів в суд першої інстанції поважними та дослідити нові докази, посилався на те, що протягом 4 років перебування справи на стадії підготовчого провадження і до судового засідання в жовтні 2022 року ОСОБА_2 не заперечувала своє спільне проживання однією сім'єю з ОСОБА_1. Крім того, в інших судових

справах, впродовж років подаючи процесуальні офіційні документи, ОСОБА_2 підтверджувала факт її проживання однією сім'єю з ОСОБА_1.

Також суд апеляційної інстанції не врахував, що майно, набуте цими особами за час спільного проживання, належить жінці та чоловікові, які проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, на праві спільної сумісної власності.

За таких обставин апеляційний суд зробив передчасний висновок про залишення без змін рішення суду першої інстанції.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 16 листопада 2023 року у справі № 757/19682/18-ц (провадження № 61-11480св23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115031137>.

8. **Спори, що виникають із питань відшкодування шкоди**

8.1. [Порушення моряком на судні правил компанії і дисципліни щодо заборони вживання алкоголю не може бути підставою для звільнення компанії, яка володіє судном, що ходить під прапором Республіки Ліберія, від сплати компенсації родичам моряка у зв'язку з його смертю, яка не була навмисно спричинена потерпілим, а сталася внаслідок нещасного випадку](#)

17 листопада 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до Компанії «БЕНЕЛЮКС ОВЕРСІЗ ІНК» («BENELUX OVERSEAS INC»), Клубу взаємного страхування «ЗЕ ВЕСТ ОФ ІНГЛАНД ШИП ОУНЕРС М'ЮЧУАЛ ІНШУРАНС АССОСІЕЙШН» («THE WEST OF ENGLAND SHIP OWNERS MUTUAL INSURANCE ASSOCIATION») про відшкодування шкоди, завданої смертю фізичної особи, компенсації у зв'язку зі смертю та моральної шкоди.

Суди встановили, що між ОСОБА_3 та Компанією «БЕНЕЛЮКС ОВЕРСІЗ ІНК» («BENELUX OVERSEAS INC») у 2019 році було укладено трудовий договір, відповідно до якого ОСОБА_3 працевлаштований на посаду другого механіка на газозов для перевезення зріджених газів «GAS AEGEAN», під прапором Ліберія.

Власником судна «GAS AEGEAN» є Компанія «БЕНЕЛЮКС ОВЕРСІЗ ІНК» («BENELUX OVERSEAS INC»). Судно «GAS AEGEAN» застраховане в Клубі взаємного страхування ЗЕ ВЕСТ ОФ ІНГЛАНД ШИП ОУНЕРС М'ЮЧУАЛ ІНШУРАНС АССОСІЕЙШН» («THE WEST OF ENGLAND SHIP OWNERS MUTUAL INSURANCE ASSOCIATION»).

Відповідно до звіту про проведення перевірки на алкогольну та наркотичну залежність ОСОБА_3 не мав ознак алкогольної або наркотичної залежності. Жодних документів щодо незадовільного стану здоров'я ОСОБА_3 на час укладення трудового договору сторони не надали.

Згідно із свідоцтвом про смерть ОСОБА_3 помер на борту танкера-газовоза «GAS AEGEAN» (у морі), причина смерті – гостре отруєння діацетоновим спиртом.

Пунктом 5 трудового договору ОСОБА_3 передбачено, що у випадку, якщо моряк помирає або отримує травму під час роботи в компанії, включаючи смерть, що сталася під час подорожі на судні, або як результат дії морських або інших аналогічних ризиків, однак виключаючи смерть, умисно спричинену моряком (англ. death due to wilful act) або інших попередньо існуючих умов, компанія зобов'язана виплатити суму у розмірі 80 000,00 дол. США його найближчому родичу (для осіб офіцерського складу).

Позивач ОСОБА_1 є матір'ю (найближчою родичкою) ОСОБА_3 та просила суд стягнути з відповідачів солідарно на її користь компенсацію у зв'язку зі смертю ОСОБА_3, немайнову (моральну) шкоду та витрати на поховання ОСОБА_3.

Рішенням міськрайонного суду позов задоволено частково, стягнуто з Компанії «БЕНЕЛЮКС ОВЕРСІЗ ІНК» («BENELUX OVERSEAS INC») на користь ОСОБА_1 суму компенсації у зв'язку зі смертю ОСОБА_3, моральну шкоду та витрати на правову допомогу, в задоволенні іншої частини позовних вимог ОСОБА_1 відмовлено.

Постановою апеляційного суду рішення міськрайонного суду в частині вимог ОСОБА_1 до Компанії «БЕНЕЛЮКС ОВЕРСІЗ ІНК» («BENELUX OVERSEAS INC») про стягнення компенсації та відшкодування моральної шкоди скасовано, в задоволенні цих позовних вимог відмовлено.

Постановою Верховного Суду постанову апеляційного суду скасовано, рішення міськрайонного суду в частині позовних вимог ОСОБА_1 до Компанії «БЕНЕЛЮКС ОВЕРСІЗ ІНК» («BENELUX OVERSEAS INC») про стягнення компенсації змінено, викладено його мотивувальну частину в редакції цієї постанови, в частині задоволення позовних вимог про стягнення моральної шкоди скасовано, направлено справу в цій частині на новий розгляд до суду першої інстанції з огляду на таке.

При застосуванні права іноземної держави суд чи інший орган встановлює зміст його норм згідно з їх офіційним тлумаченням, практикою застосування і доктриною у відповідній іноземній державі. З метою встановлення змісту норм права іноземної держави суд чи інший орган може звернутися в установленому законом порядку до Міністерства юстиції України чи інших компетентних органів та установ в Україні чи за кордоном або залучити експертів. Особи, які беруть участь у справі, мають право подавати документи, що підтверджують зміст норм права іноземної держави, на які вони посилаються в обґрунтуванні своїх вимог або заперечень, іншим чином сприяти суду чи іншому органу у встановленні змісту цих норм. Якщо зміст норм права іноземної держави в розумні строки не встановлений, незважаючи на вжиті згідно з цією статтею заходи,

застосовується право України (стаття 8 Закону України «Про міжнародне приватне право»).

Застосування права іноземної держави охоплює всі його норми, які регулюють відповідні правовідносини. Застосування норми права іноземної держави не може бути обмежене лише на тій підставі, що ця норма належить до публічного права (стаття 6 Закону України «Про міжнародне приватне право»).

Суди встановили, що відповідно до частини другої статті 13 контракту, укладеного між ОСОБА_3 та роботодавцем, визначено, що контракт складений та підлягає регулюванню матеріальним правом країни прапора останнього судна, на якому працював моряк за цим контрактом.

Таким чином, суд апеляційної інстанції зробив вірний висновок, що під час розгляду цієї справи слід застосовувати право Республіки Ліберії.

Відповідно до Морських правил Ліберії (RLM 108) станом на 19 червня 2002 року судовласник несе витрати, пов'язані з виплатою прямої компенсації у зв'язку зі смертю за фактом смерті моряка від будь-якої причини, за виключенням:

а) якщо смерть стала результатом навмисної протиправної дії моряка (англ. If death resulted from the wilful act of the seafarer);

б) якщо смерть настала внаслідок обставини, яка була навмисно прихована від роботодавця на момент або до працевлаштування за контрактом.

Згідно з пунктом 3.2.2 Повідомлення морської адміністрації Ліберії MLC-005 (ред. 02/11) судовласники повинні надавати докази фінансового забезпечення для виплати компенсації у випадку смерті або тривалої втрати працездатності моряків внаслідок професійної травми, хвороби або нещасних випадків.

Трудовий контракт моряків чи колективний договір повинен містити інформацію про зобов'язання судовласників щодо забезпечення таких компенсацій.

У справі, що переглядалася, за результатами проведеного розслідування сюрвейерської компанії «ІНТЕРОУШН СЕРВІСІЗ ЛІМІТЕД» викладено Остаточний звіт (англ. Final report) щодо розслідування смерті другого механіка ОСОБА_3 та газового механіка ОСОБА_4 в Трінкомалі, яким встановлено, що механіки вживали етиловий спирт, що призвело до їх смерті. В каюті механіка ОСОБА_3 було знайдено та в подальшому вилучено в якості доказу майже порожню пляшку з етикеткою «Етиловий спирт 70%» та дві склянки, а також порожню банку напою «Севен Ап» та невелику кількість рідини в окремій ємності. Також в звіті зазначено, що фактично на борту судна стався нещасний випадок, внаслідок незнання небезпеки споживання медичного спирту, що призвело до смерті ОСОБА_3 та ОСОБА_4.

Згідно з пунктом 5 трудового договору ОСОБА_3 у випадку, якщо моряк помирає або отримує травму під час роботи в компанії, включаючи смерть, що

сталася під час подорожі на або з судна, або як результат дії морських або інших аналогічних ризиків, однак виключаючи смерть, умисно спричинену моряком (англ. death due to wilful act) або інших попередньо існуючих умов, компанія зобов'язана виплатити суму у розмірі 80 000 дол. США його найближчому родичу (для осіб офіцерського складу).

За нормами законодавства Республіки Ліберії підставою для звільнення відповідача від відповідальності у випадку смерті позивача є саме навмисна дія моряка.

Відповідачем не надано доказів, що ОСОБА_3 мав умисел, направлений на спричинення собі смерті, а саме, що бажав настання негативних наслідків у вигляді своєї смерті.

Допущене ОСОБА_3 порушення правил і дисципліни (вживання спирту) не може бути підставою для звільнення відповідача від сплати компенсації, оскільки смерть не була навмисно спричинена потерпілим, а сталася внаслідок нещасного випадку. Суд апеляційної інстанції помилково ототожнив умисну дію та порушення правил і дисципліни моряка.

Таким чином, суд першої інстанції обґрунтовано задовольнив позовні вимоги в частині стягнення з Компанії «БЕНЕЛЮКС ОВЕРСІЗ ІНК» («BENELUX OVERSEAS INC») суми компенсації у зв'язку зі смертю ОСОБА_3, але помилився щодо мотивів такого задоволення.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 17 листопада 2023 року у справі № 946/1903/20 (провадження № 61-1335св23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115061625>.

9. Питання процесуального права

9.1. Під час розгляду питання щодо розподілу судових витрат положення частини четвертої статті 270 ЦПК України про те, що суд може викликати сторони або інших учасників справи в судове засідання в разі необхідності, не виключають обов'язку суду повідомити сторони про призначення судового засідання з розгляду заяви про розподіл судових витрат відповідно до частини другої статті 246 ЦПК України чи повідомити їх про прийняття заяви до розгляду (якщо провадження у справі є письмовим)

01 листопада 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу товариства з обмеженою відповідальністю «Фінансова компанія «Дніпрофінансгруп» (далі – ТОВ «ФК «Дніпрофінансгруп») у справі за позовом ОСОБА_1, ОСОБА_2 до ТОВ «ФК «Дніпрофінансгруп» про визнання кредитного договору, договору іпотеки

та договору поруки недійсними, скасування запису про обтяження, скасування арешту майна.

Справу суди розглядали неодноразово.

Останнім рішенням районного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, у задоволенні позову відмовлено.

Представник ТОВ «ФК «Дніпрофінансгруп» звернувся до апеляційного суду із заявою про стягнення з ОСОБА_1 на користь відповідача понесених витрат на професійну правничу допомогу, зазначивши, що у відзиві на апеляційну скаргу відповідачем на виконання вимог частини першої статті 134, частини першої статті 137 ЦПК України, було вказано орієнтовний розрахунок суми судових витрат, які відповідач поніс і які очікує понести у зв'язку з розглядом справи із зазначенням, що докази понесених витрат будуть надані відповідно до вимог частини восьмої статті 141 ЦПК України.

Апеляційний суд розглянув заяву про стягнення судових витрат на професійну правничу допомогу у відкритому судовому засіданні без повідомлення учасників справи і додатковою постановою частково задовольнив цю заяву.

Постановою Верховного Суду оскаржувану додаткову постанову апеляційного суду скасовано, справу направлено на новий апеляційний розгляд з огляду на таке.

Статтею 270 ЦПК України визначено вимоги для прийняття додаткового рішення суду, тлумачення положень цієї статті дає змогу дійти висновку, що додаткове судове рішення є похідним від первісного судового акта, його невід'ємною складовою, ухвалюється в тому самому складі та порядку, що й первісне судове рішення. Додаткове судове рішення – засіб усунення неповноти судового рішення, внаслідок якої, зокрема залишилося невирішеним питання про судові витрати, складовою частиною яких є компенсація стороні витрат на правничу допомогу.

У процедурі розгляду заяви про розподіл судових витрат суду належить забезпечити кожній стороні у справі можливість бути повідомленою про розгляд заяви та надати свої заперечення щодо розміру витрат, які заявник намагається компенсувати за рахунок протилежної сторони. Ключовими в цьому аспекті є приписи частини другої статті 246 ЦПК України, які в імперативному порядку встановлюють, що для вирішення питання про судові витрати суд призначає судове засідання.

Отже, положення частини четвертої статті 270 ЦПК України про те, що у разі необхідності суд може викликати сторони або інших учасників справи в судове засідання, не виключають обов'язку суду повідомити сторони про призначення судового засідання з розгляду заяви про розподіл судових витрат відповідно до частини другої статті 246 ЦПК України чи повідомити їх про прийняття заяви до розгляду (якщо провадження у справі є письмовим).

Враховуючи те, що постанова апеляційного суду по суті спору ухвалена за результатами розгляду справи у відкритому судовому засіданні з повідомленням учасників справи, додаткова постанова відповідно до вимог ЦПК України має ухвалюватися в такому ж порядку, що й первісне судове рішення.

Усупереч наведеному суд апеляційної інстанції розглянув заяву представника відповідача про ухвалення додаткового рішення про відшкодування судових витрат на правничу допомогу у відкритому судовому засіданні без повідомлення учасників справи.

Зазначене унеможливило для іншої сторони надати відповідні заперечення проти таких вимог та доводити неспівмірність витрат на правничу допомогу, які підлягають розподілу між сторонами (частина п'ята, шоста статті 137 ЦПК України), що є порушенням права на справедливий судовий розгляд (стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод).

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 1 листопада 2023 року у справі № 202/3681/16 (провадження № 61-10719св23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114623041>.

9.2. Положення пункту 24 частини першої статті 353 ЦПК України необхідно розуміти як можливість учасника справи оскаржити в апеляційному порядку окремо від рішення суду ухвалу суду першої інстанції як про поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого документа до виконання, так і про відмову поновити пропущений строк для пред'явлення виконавчого документа до виконання

01 листопада 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу Акціонерного товариства «Універсал Банк» (далі – АТ «Універсал Банк») у справі за заявою АТ «Універсал Банк» про поновлення пропущеного строку для пред'явлення до виконання виконавчого листа, виданого районним судом у вересні 2021 року, про стягнення із ОСОБА_2 на користь ПАТ «БМ Банк» заборгованості за кредитним договором, а саме за тілом кредиту, процентами та пенею.

Ухвалою районного суду у задоволенні заяви відмовлено.

Ухвалою апеляційного суду апеляційну скаргу повернуто АТ «Універсал Банк».

Апеляційний суд керувався тим, що частиною першою статті 353 ЦПК України не передбачено можливості оскарження ухвали суду першої інстанції про відмову в задоволенні заяви про поновлення пропущеного строку для пред'явлення до виконання виконавчих листів.

Постановою Верховного Суду ухвалу апеляційного суду скасовано, справу передано до суду апеляційної інстанції для вирішення питання про відкриття апеляційного провадження з огляду на таке.

Учасники справи, особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, мають право оскаржити в апеляційному порядку ухвали суду першої інстанції окремо від рішення суду лише у випадках, передбачених статтею 353 цього Кодексу. Оскарження ухвал суду, які не передбачені статтею 353 цього Кодексу, окремо від рішення суду не допускається (частина друга статті 352 ЦПК України).

Відповідно до пункту 24 частини першої статті 353 ЦПК України окремо від рішення суду можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали суду першої інстанції щодо поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого документа до виконання.

Згідно з пунктом 4 частини п'ятої статті 357 ЦПК України апеляційна скарга не приймається до розгляду і повертається судом апеляційної інстанції також якщо скаргу подано на ухвалу, що не підлягає оскарженню окремо від рішення суду.

Заперечення на ухвали, що не підлягають оскарженню окремо від рішення суду, включаються до апеляційної скарги на рішення суду (частина друга статті 353 ЦПК України).

Особливість ухвали суду першої інстанції про відмову поновити пропущений строк для пред'явлення виконавчого документа до виконання полягає у тому, що вона постановляється на стадії виконання судового рішення і оскаржити її разом з рішенням суду неможливо.

Тому положення пункту 24 частини першої статті 353 ЦПК України необхідно розуміти як можливість учасника справи оскаржити в апеляційному порядку окремо від рішення суду ухвалу суду першої інстанції як про поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого документа до виконання, так і про відмову поновити пропущений строк для пред'явлення виконавчого документа до виконання.

За таких обставин апеляційний суд зробив помилковий висновок, що ухвала суду про відмову поновити пропущений строк для пред'явлення виконавчого документа до виконання не підлягає оскарженню в апеляційному порядку.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 1 листопада 2023 року у справі № 756/5359/15-ц (провадження № 61-9380св23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114653215>.

9.3. Справи щодо правочину, у тому числі оскарження реєстраційних дій щодо такого правочину, укладеного на забезпечення виконання основного

зобов'язання між юридичними особами, належать до юрисдикції господарського суду, оскільки такий правочин є похідними від кредитних правовідносин суб'єктів господарювання

Об листопада 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу Акціонерного товариства Комерційний банк «ПриватБанк» (далі – АТ КБ «ПриватБанк») у справі за позовом АТ КБ «ПриватБанк» до ОСОБА_1, треті особи: ОСОБА_2, приватний нотаріус Дніпровського міського нотаріального округу, про скасування рішень державного реєстратора та скасування державної реєстрації прав.

Судами встановлено, що між АТ КБ «ПриватБанк» та ТОВ «Істейтглобал» було укладено кредитний договір. На забезпечення виконання зобов'язань між банком та ОСОБА_2 було укладено договір іпотеки квартири.

Рішенням районного суду в 2017 році в задоволенні позовних вимог ОСОБА_2 до АТ КБ «ПриватБанк» про визнання недійсним кредитного договору відмовлено, визнано припиненими правовідносини за договором іпотеки (майнової поруки) та договором поруки, укладеним між АТ КБ «ПриватБанк» і ОСОБА_2.

Приватним нотаріусом міського нотаріального округу до державного реєстру були внесені рішення та зареєстровані відомості про припинення обтяжень на предмет іпотеки: про припинення іпотеки, зареєстрованої на підставі договору іпотеки, укладеного між АТ КБ «ПриватБанк» і ОСОБА_2; про припинення обтяження, зареєстрованого на підставі договору іпотеки, укладеного між АТ КБ «ПриватБанк» та ОСОБА_3.

Постановою апеляційного суду зазначене рішення районного суду скасовано, у задоволенні позову відмовлено.

На підставі договору купівлі-продажу ОСОБА_1 придбала квартиру першої черги житлового комплексу «Амфітеатр» містобудівного ансамблю «Крутогірний».

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою апеляційного суду, в задоволенні позову відмовлено.

Постановою Верховного Суду рішення районного суду та постанову апеляційного суду скасовано, провадження у справі закрито, роз'яснено АТ КБ «ПриватБанк», що розгляд справи віднесено до юрисдикції господарського суду з огляду на таке.

Критеріями розмежування судової юрисдикції, тобто передбаченими законом умовами, за яких певна справа підлягає розгляду за правилами того чи іншого виду судочинства, є суб'єктний склад правовідносин, предмет спору та характер спірних матеріальних правовідносин у їх сукупності. Крім того, таким критерієм може бути пряма вказівка в законі на вид судочинства, у якому розглядається визначена категорія справ.

Предметна юрисдикція – це розмежування компетенції цивільних, кримінальних, господарських та адміністративних судів. Кожен суд має право розглядати і вирішувати тільки ті справи (спори), які віднесені до їх відання законодавчими актами, тобто діяти в межах встановленої компетенції.

Частина перша статті 19 ЦПК України встановлює, що суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи, що виникають, зокрема, з цивільних правовідносин, крім справ, розгляд яких здійснюється в порядку іншого судочинства.

У пункті 1 частини першої статті 20 ГПК України передбачено, що господарські суди розглядають справи у спорах, що виникають у зв'язку із здійсненням господарської діяльності (крім справ, передбачених частиною другою цієї статті), та інші справи у визначених законом випадках, зокрема справи у спорах, що виникають при укладанні, зміні, розірванні і виконанні правочинів у господарській діяльності, крім правочинів, стороною яких є фізична особа, яка не є підприємцем, а також у спорах щодо правочинів, укладених для забезпечення виконання зобов'язання, сторонами якого є юридичні особи та (або) фізичні особи – підприємці.

Спир у цій справі стосувався скасування рішень державного реєстратора про припинення договору іпотеки, укладеного для забезпечення виконання умов кредитного договору, сторонами якого є юридичні особи, тобто стосувався правовідносин, які є похідними від кредитних правовідносин суб'єктів господарювання.

З огляду на те, що суди першої та апеляційної інстанцій розглянули справу з порушенням правил юрисдикції, Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду дійшла висновку про наявність підстав для скасування судових рішень із закриттям провадження у справі відповідно до пункту 1 частини першої статті 255 ЦПК України, оскільки спір підлягає розгляду в порядку господарського судочинства.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 6 листопада 2023 року у справі № 201/5876/22 (провадження № 61-4378сво23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114848834>.

9.4. Враховуючи майновий стан сторони, суд може звільнити від сплати судового збору за подання до суду апеляційної / касаційної інстанції відповідної скарги у справі за поданням приватного виконавця про тимчасове обмеження у праві виїзду за межі України саме позивача – члена малозабезпеченої чи багатодітної сім'ї, а не приватного виконавця (заявника, скаржника), який не є позивачем у справі

06 листопада 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного

провадження касаційну скаргу приватного виконавця виконавчого округу Донецької області (далі – приватний виконавець) за поданням приватного виконавця про тимчасове обмеження у праві виїзду за межі України боржника ОСОБА_1 без вилучення паспортного документа, стягувач – товариство з обмеженою відповідальністю «Глобал Спліт» (далі – ТОВ «Глобал Спліт»).

Ухвалою міського суду у задоволенні вказаного подання відмовлено.

Оскаржуючи вказану ухвалу в апеляційному порядку, приватний виконавець просила суд звільнити її від сплати судового збору за подання апеляційної скарги на зазначене судове рішення суду першої інстанції.

Ухвалою апеляційного суду у задоволенні клопотання відмовлено. Апеляційну скаргу приватного виконавця на ухвалу міського суду залишено без руху, надано строк для сплати судового збору.

На виконання вимог вказаної ухвали апеляційного суду приватний виконавець подала до суду апеляційної інстанції клопотання про відстрочення та/або розстрочення сплати судового збору, зменшення його розміру або звільнення від його сплати.

Ухвалою апеляційного суду у задоволенні клопотання приватного виконавця про звільнення від сплати судового збору за подання апеляційної скарги відмовлено. Апеляційну скаргу приватного виконавця на ухвалу міського суду визнано неподаною та повернуто заявнику.

Постановою Верховного Суду ухвалу апеляційного суду залишено без змін з огляду на таке.

Згідно з частиною першою статті 136 ЦПК України суд, враховуючи майновий стан сторони, може своєю ухвалою відстрочити або розстрочити сплату судового збору на визначений строк у порядку, передбаченому законом, але не більше як до ухвалення судового рішення у справі.

З підстав, зазначених у частині першій цієї статті, суд у порядку, передбаченому законом, може зменшити розмір належних до сплати судових витрат, пов'язаних з розглядом справи, або звільнити від їх сплати (частина третя статті 136 ЦПК України).

Відповідно до частини 1 статті 8 Закону України «Про судовий збір», враховуючи майновий стан сторони, суд може своєю ухвалою за її клопотанням відстрочити або розстрочити сплату судового збору на певний строк, але не довше ніж до ухвалення судового рішення у справі за таких умов: 1) розмір судового збору перевищує 5 відсотків розміру річного доходу позивача - фізичної особи за попередній календарний рік; або 2) позивачами є: а) військовослужбовці; б) батьки, які мають дитину віком до чотирнадцяти років або дитину з інвалідністю, якщо інший з батьків ухиляється від сплати аліментів; в) одинокі матері (батьки), які мають дитину віком до чотирнадцяти років або дитину з інвалідністю; г) члени малозабезпеченої чи багатодітної сім'ї; г) особа, яка діє в інтересах малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом

недієздатними чи дієздатність яких обмежена; або 3) предметом позову є захист соціальних, трудових, сімейних, житлових прав, відшкодування шкоди здоров'ю.

Суд може зменшити розмір судового збору або звільнити від його сплати на підставі, зазначеній у частині першій цієї статті (частина друга статті 8 Закону України «Про судовий збір»).

Наведеними правовими нормами Закону України «Про судовий збір» встановлено чіткий і вичерпний перелік умов, а також суб'єктних та предметних критеріїв, за наявності яких, з огляду на майновий стан сторони, суд може, зокрема звільнити від сплати судового збору.

Зазначеною нормою прямо передбачено право суду, зокрема звільнити від сплати судового збору саме позивача – члена малозабезпеченої чи багатодітної сім'ї, а заявник (скаржник) не є позивачем у справі.

Тобто за наявності певних умов суд може звільнити від сплати судового збору саме сторону в справі.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 6 листопада 2023 року у справі № 225/2213/20 (провадження № 61-7398сво23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114848830>.

9.5. Заява про встановлення факту вимушеного переселення особи з окупованої території України задля уникнення загрози життю, здоров'ю, порушення свободи, особистих прав на свободу пересування, вираження думки, майнових прав, права на судовий захист на окупованій території саме в результаті збройної агресії російської федерації, метою якої є визначення статусу заявника як особи, що перебуває під захистом Конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року з відповідними правовими наслідками, підлягає розгляду в порядку окремого провадження

08 листопада 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за заявою ОСОБА_1, заінтересовані особи: Міністерство соціальної політики України, Міністерство юстиції України, про встановлення юридичного факту.

Заяву мотивовано тим, що ОСОБА_1 має на меті визначити свій статус як особи, яка перебуває під захистом Конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року, яка ратифікована Україною 03 липня 1954 року (далі – Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року, Конвенція), що зумовлює виникнення прав та обов'язків, передбачених цією Конвенцією, іншими нормами національного та міжнародного права. Крім того, від встановлення такого факту залежить виникнення та реалізація його особистих та майнових прав.

Заявник просив встановити факт вимушеного переселення з території м. Харкова, яке відбулося внаслідок збройної агресії російської федерації (далі – рф) проти України та окупації частини території України.

Ухвалою районного суду у відкритті провадження ОСОБА_1 відмовлено.

Постановою апеляційного суду ухвалу районного суду змінено, викладено її мотивувальну частину в редакції цієї постанови.

Постанову апеляційного суду мотивовано тим, що оскільки встановлення юридичного факту – примусового переселення заявника внаслідок збройної агресії рф проти України потрібно для подальшої реалізації останнім права на отримання компенсацій та інших майнових прав, передбачених Конвенцією про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року, суд першої інстанції вірно вказав на наявність спору про право, що виключає процесуальну можливість розгляду цієї заяви в порядку спрощеного провадження.

Постановою Верховного Суду судові рішення скасовано і направлено справу до суду першої інстанції для вирішення питання про відкриття провадження в справі з огляду на таке.

Окреме провадження – це вид непозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав (частина перша статті 293 ЦПК України).

Суд розглядає справи про встановлення фактів, передбачених у частині першій статті 315 ЦПК України.

Водночас у судовому порядку можуть бути встановлені також інші факти, від яких залежить виникнення, зміна або припинення особистих чи майнових прав фізичних осіб, якщо законом не визначено іншого порядку їх встановлення (частина друга статті 315 ЦПК України).

У розглядуваній справі факти збройної (військової) агресії російської федерації відносно України, окупації частини території України є загальновідомими, а тому не підлягають доказуванню.

Наслідком саме збройної агресії російської федерації стала окупація частини території України, яка засуджена як на національному рівні, так і міжнародною спільнотою.

Метою встановлення факту вимушеного переселення з окупованої території України задля уникнення загрози життю, здоров'ю, порушення свободи, особистих прав на свободу пересування, вираження думки, майнових прав, права на судовий захист на окупованій території саме у результаті збройної агресії російської федерації є визначення статусу заявника як особи, що перебуває під захистом Конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року, з відповідними правовими наслідками.

Відповідно до частини першої статті 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

Заявник, посилаючись на вказану норму закону, просив встановити факт вимушеного переселення з території м. Харкова, яке відбулося внаслідок збройної агресії російської федерації проти України та окупації частини території України.

За таких обставин суди зробили неправильні висновки про відмову у відкритті провадження.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 8 листопада 2023 року у справі № 524/2722/23 (провадження № 61-13720св23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114834990>.

9.6. Сам по собі факт досягнення дітьми повноліття до ухвалення судом першої інстанції рішення по суті спору щодо розміру аліментів не може бути підставою для закриття провадження у справі на підставі пункту 2 частини першої статті 255 ЦПК України через відсутність предмета спору

15 листопада 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за її позовом до ОСОБА_2, в якому позивач просила збільшити розмір аліментів, що стягуються за рішенням суду з відповідача на її користь на дітей ОСОБА_3 та ОСОБА_4 до 25 000,00 грн щомісячно на кожну дитину, починаючи стягнення з дня пред'явлення позову і до досягнення дітьми повноліття.

Судами встановлено, що сторони у справі є батьками ОСОБА_3 та ОСОБА_4.

Рішенням апеляційного суду від 19 липня 2011 року в справі № 22ц-5281/2011 скасовано заочне рішення районного суду, частково задоволено позов ОСОБА_1 стягнуто з ОСОБА_2 на користь ОСОБА_1 аліменти на утримання дітей по 2 000,00 грн на кожну дитину щомісячно, в решті вимог позову відмовлено.

Рішенням апеляційного суду в травні 2013 року скасовано рішення апеляційного суду від 19 липня 2011 року в частині обмеження строку стягнення аліментів до 01 січня 2011 року та ухвалено в цій частині нове рішення про стягнення аліментів у вказаній в рішенні сумі за період з липня 2009 року

до 01 січня 2011 року та з 27 вересня 2012 року до 13 січня 2023 року з урахуванням фактично сплачених сум. В іншій частині рішення залишено без змін.

У лютому 2022 року ОСОБА_1 звернулася до суду з позовом про збільшення розміру аліментів.

Ухвалою районного суду відкрито провадження у справі.

У січні 2023 року від ОСОБА_2 до суду надійшло клопотання про закриття провадження у справі з підстав, передбачених пунктом 2 частини першої статті 255 ЦПК України, мотивоване відсутністю між сторонами спору у зв'язку із досягненням дітьми повноліття та припиненням у батьків обов'язку їх утримувати.

Суд першої інстанції, рішення якого залишив без змін апеляційний суд, закриття провадження у справі на підставі пункту 2 частини першої статті 255 ЦПК України у зв'язку з відсутністю предмета спору, оскільки дітям, які народилися в один день, виповнилося по 18 років.

Постановою Верховного Суду судові рішення скасовано, справу передано для продовження розгляду до суду першої інстанції з огляду на таке.

Пунктом 2 частини першої статті 255 ЦПК України встановлено, що суд закриває провадження у справі, якщо відсутній предмет спору.

Відсутність предмета спору унеможливорює вирішення справи по суті незалежно від обґрунтованості позову. Прикладами відсутності предмета спору можуть бути дії сторін чи настання обставин, якщо між сторонами у зв'язку з цим не залишилося неврегульованих питань або самими сторонами врегульовано спірні питання.

Звертаючись до суду, позивач вважала, що розмір стягуваних з відповідача аліментів надто низький та не відповідає його доходам. Це питання не було врегульоване сторонами за час перебування справи у провадженні суду першої інстанції (близько року).

На момент подання до суду позову дітям виповнилося по 17 років, а на час постановлення місцевим судом ухвали про закриття провадження у справі – по 18 років.

Логічно-граматичне тлумачення словосполучення «відсутність предмета спору» у контексті пункту 2 частини першої статті 255 ЦПК України дає підстави для висновку про те, що предмет спору має бути відсутній, тобто не існувати на час пред'явлення позову. Якщо предмет спору мав місце, але припинив своє існування після відкриття провадження у справі внаслідок тих чи інших обставин, то провадження у справі не може бути закрите з наведеної правової підстави, оскільки вона полягає саме у відсутності предмета спору, а не у припиненні його існування.

Таким чином, сам по собі факт досягнення дітьми повноліття до ухвалення судом першої інстанції судового рішення по суті спору не може

свідчити про те, що між сторонами був відсутній спір щодо розміру стягуваних на їх користь аліментів на час звернення позивача до суду із цим позовом, а також на час постановлення судом першої інстанції оскаржуваної ухвали, а тому місцевий суд не мав визначених процесуальним законом підстав для закриття провадження у справі на підставі пункту 2 частини першої статті 255 ЦПК України.

Суди не взяли до уваги, що на час відкриття провадження у справі і до моменту досягнення дітьми повноліття між сторонами існував спір щодо розміру аліментів, тому судам необхідно було з'ясувати, чи у зв'язку із цим між сторонами не залишилося неврегульованих питань, та розглянути по суті заявлені позовні вимоги, а в разі встановлення їх необґрунтованості – відмовити в їх задоволенні через безпідставність чи недоведеність відповідно до норм ЦПК України.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 15 листопада 2023 року у справі № 522/3680/22 (провадження № 61-12919св23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115126798>.

Огляд судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду (актуальна практика). Рішення, внесені до ЄДРСР, за листопад 2023 року / Упоряд.: відділ аналітичної та правової роботи Касаційного цивільного суду управління аналітичної допомоги касаційним судам та Великій Палаті Верховного Суду департаменту аналітичної та правової роботи / Відпов. за вип.: суддя КЦС ВС, секретар Пленуму ВС канд. юрид. наук, доцент Луспеник Д. Д. Київ, 2023. – 57 с.

Застереження: видання містить короткий огляд деяких судових рішень Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду. У кожному з них викладено лише основний висновок щодо правового питання, яке виникло у справі. Для правильного розуміння висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Стежте за нами онлайн:

 fb.com/supremecourt.ua

 t.me/supremecourtua

 @supremecourt_ua